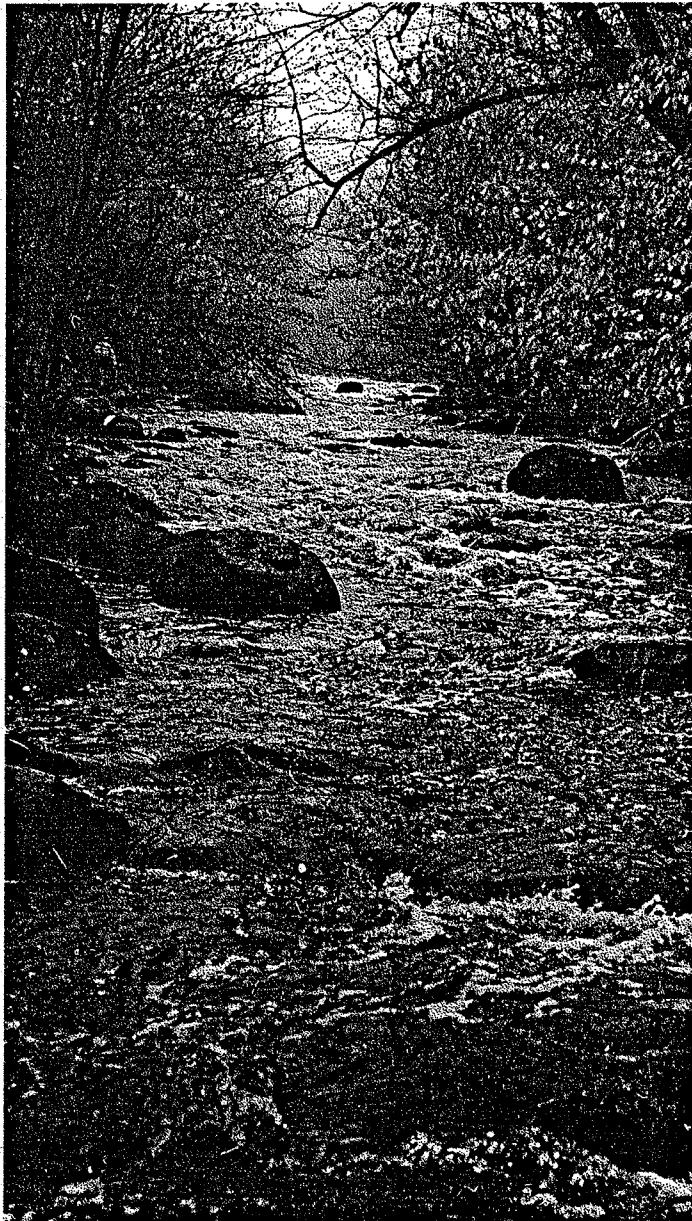
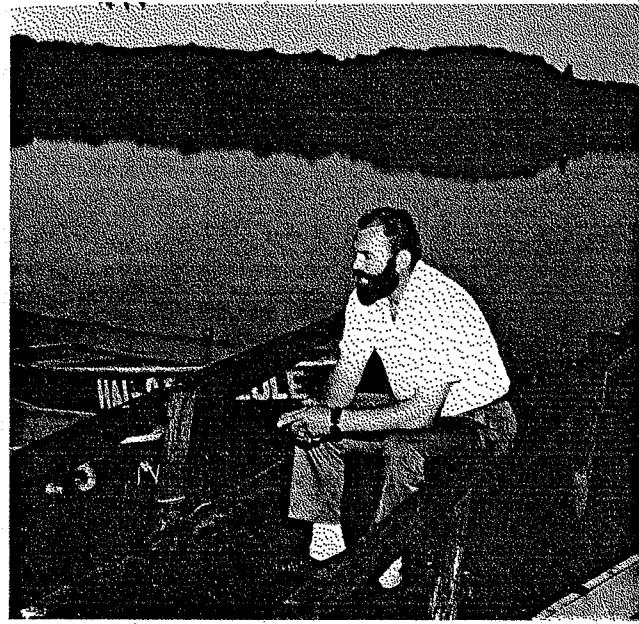

AUKŠTAITIJOS NACIONALINIO PARKO LEIDINYS

LADAKALNIS

Upė Kretuonėle
Foto: Petro Bilkio

Miškų ūkio ministro pavaduotojas - Jonas Tauginas
Foto: Rimmo Lelecko

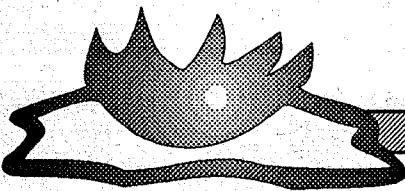

Minčios malūnas
Foto: Petro Bilkio

Ar būtų sugundyta Ieva bebrui nugražus obelį? 5 psl.

Nepirkit šaldytuvų - ozonas baigiasi. 8 psl.

Šlapimą gerti sveika. 14 psl.

TURINYS

Fanatikų kolektyvas. - Pokalbis su Aukštaitijos nacionalinio parko direktoriumi Kazimieru Kuliešiumi.

3 - psl.

Pirmaoji meilė - miškui. - Interviu su Miškų ūkio ministro pavaduotoju Jonu Tauginu.

4 - psl.

Bronius Šablevičius. Bebras peržengė padorumo ribą. - Bebrų daroma žala gamtai

5 - psl.

Algimantas Šimkūnas. Pirmasis pasaulyje. - K. Levickio bitininkystės muziejus

7 - psl.

Antanas Pupienis. Aukso žuvelės beieškant. - Kaip seniau gaudė žuvis

7 - psl.

VERTA ŽINOTI. Kas užlopys skylę danguje? - Apie ozono skyles ir radiacijos poveikį

8 - psl.

RETAI MATOMI. Bronius Šablevičius. Juodupės pelkėje. - Paslaptinių pelkių augalai
Vytautas Juodagalvis. Girinis iš Daunorių. - Apie Eigulį Juozą Barkų

9 - psl.

10 - psl.

PADAVIMAI. SAKMĖS. PASAKOJIMAI. - Ažvinčių krašto sakmės

10 - psl.

ISTORIJA. S.Tarvydas. Lietuvos sienų problemos

10 - psl.

VOLUNGĖ. Aukštaičių eilės ir proza
Kultūringų atliekų panaudojimas

12 - psl.

13 - psl.

ŽMOGAUS EKOLOGIJA. Jūsų šlapimas. Gerkite jį į sveikata!

14 - psl.

MŪSU PAMINKLAI. Palūšės bažnyčios varpinė ir varpai
Saulius Turnosa. Žuvys keliautojos. - Apie lašias
Algirdas Kulys. Metrologijos duomenys iš Minčios apylinkių

15 - psl.

15 - psl.

16 - psl.

Rytų Lietuvos kaimo statybinių terminų žodynėlis

16 - psl.

Žilėnas Juozas. Kaip sėdavome ir prižiūredavome rugelius

16 - psl.

Antanas Gasperaitis. Strazdų kaimelio švyturiai. Lietuviškos scenos
pagairėj. - Apie Joną Strazdą

17 - psl.

MINTYS PRIE NUOTRAUKOS

18 - psl.

KRAŠTOTYRA. Vytautas Aleksiejūnas ir Steponas Deveikis.

19 - psl.

- Saldutiškio miestelio istorija

19 - psl.

Valdas Danilevičius. Mirtis per tris sekundes. - Ispūdžiai iš medžioklės
žinovų kursų Vokietijoje

20 - psl.

Bronius Šablevičius. "Geležinė gyvatė" - Tai visai ne gyvatė. - Apie gluodeną
Kuokšteliš žolių prieš kompiuterius. - Apie vaistinius augalus

21 - psl.

Velykinis pasveikinimas

22 - psl.

Palūšė kviečia! - Apie Turizmo ir rekreacijos centro teikiamas paslaugas
"A šokdavom tai mes in tiltą..." - Mildos Pumputienės meninė kūryba

23 - psl.

24 - psl.

Fanatikų kolektyvas

Su Aukštaitijos nacionalinio parko direktoriumi Kazimieru Kuliešumi kalbasi "Ladakalnio" redaktorius Vytautas Juodagalvis.

Foto: Broniaus Šablevičiaus

bau Parke. Be to mes vis labiau prilausomi nuo Respublikos biudžeto. Darbo pradžioje buvo pasiūlyta, kad biologinė žemdirbystė pirmoj eilej būtų diegiamas Parke, kad nebūtų teršiami ežerai, kad būtų išskelta administracija nuo ežero pakrantės prie žmonėms normaliai pasiekiamos teritorijos. Dabartiniu metu mes tapome daugiau Parko teritorijoje vykstančių procesų kontroluotojais. Pagrindinis planas, kuri padiktavo patį mūsų nūdieną - subalansuoti mūsų darbą su tikslingu lėšų panaudojimu. Tai viena pagrindinių mūsų Parko veiklos krypcijų. Nekalbu apie gamtosaugą, nes ji turi būti natūraliai augusi į kiekvieno Parke dirbancio žmogaus širdž. Bet vėlgi: norint gamtą saugoti reikia turėti pinigų. Gamtos tuščiais žodžiais mes neprisaugosim.

Grįžtu prie įstatymų: niekur nėra apibrėžtos nacionalinio parko statuso savokos. Pagal Parko nuostatus to negalima, pagal Respublikos įstatymus - galima. Stai tokie juridiniai kurjoja! To pasekoje mes negalime normaliai dirbt. Jei jau nacionaliniai parkai laikomi išskirtinėmis Respublikos reprezentacinėmis vietomis, tai tokiu atveju būtina įstatymuose pažymeti kaip Parkuose galima elgtis kiekvienoje konkrečioje srityje.

Dar viena bėda: labai dažnai užsibréžiam nerealius planus, visai neatsižvelgdami į situaciją.

V.J.: -Kokie, Jūsų nuomone, pasiekti ANP laimėjimai per tuos tris metus?

K.K.: -Pagrindinis pasiekimas - suburtas kolektyvas, kuris pajęgus išspresti ANP problemas. Antras pasiekimas - mes pradėjome reguliuoti 70% Parko teritorijos. Nors tam galbūt mažiausiai laiko skyrėm, bet tai yra pasiekimas. Be to: mišku kirtimų vietose nėra nukojama gamta. Anksčiau į tai buvo neatsižvelgiant.

Dar iš pasiekimų reikėtų paminėti turistinės bazės Palūšėje perėmimą. Nors kai kas mano kad tai blogai. Sumažėjo ežerų teršimas. Bet čia gal daugiau ne pasiekimas, o natūrali mūsų ekonominio gyvenimo pasėka. Be to mūsų Parko darbuotojai paženę sampratoj apie Parką. Ir ne tik darbuotojai, bet ir Parke gyvenantys žmonės. Matomi poslinkiai ir gamtos apsaugos srityje: pažeidiėja mes galim jau patys bausčiai. Eigulys tapo kartu ir apsaugos darbuotoju. I gamtos apsaugą į Jungiamo vis daugiau žmonių.

V.J.: -Kaip vyksta bendradarbiavimas su užsienio nacionaliniai parkais? Koks Jūsų požiūris į užsienio investicijų panaudojimą parko plėtojimui?

K.K.: -Baltijos šalių nacionalinių parkų asociacijos sukūrimas daugiau politinės momentas. I šią asociaciją įėjina: Zemaitijos NP, Dzukijos NP, "Gauja" NP (Latvija), "Lahemaa" NP (Estija) ir

mūsų Parkas. "Lahemaa" NP yra įkurtas koordinacinis-informacinis centras. Viena karta į metus šių parkų atstovai susitinka aptarti reikalų. Taip pat esam sudare sutartį su "Viigru" NP (Lenkija). Tai bendradarbiavimo sutartis. Šis parkas labai panašus į mūsų NP-ka, nors turi truputėlį kitas problemas. "Viigru" NP perpus mažesnis už mūsų, bet kraštovaizdis labai panašus į mūsų: ežerai ir miškai. Pagrindinis šios sutarties tikslas - apsieikitimas specialistais, darbo patirties pasikeitimais. Bet kaip jau minėjau, ekonomikos spastai neleidžia kur nors išvažiuoti. Todol kas didelės naudos iš šių sutarčių mano kolektyvas nejaučia.

Kas link užsienio investicijų: ubagavimui iš kitur nepragyvensi. Dar nė vienas Baltijos šalių nacionalinių parkas nepradėjo klesteti iš šių investicijų. Todėl faktiškai turim pasitikėti tik savo jégomis. Pradžiai dar mums patiemis, kiek leidžia finansai, reikia apsiskuopti, kad atvažiavusiam iš anapus, būtų jauku, malonu poilsiauti.

V.J.: -ANP dažnai vadina "ežerų parku", tačiau Parkas mažai turi teisių kontroliuoti ezerus esančius jo teritorijoje, juose vykdoma veikla. Kokia išeitis iš šios situacijos?

K.K.: -Jei jau Parkas yra nacionalinis, tai jis priklauso valstybei. Kitas dalykas jei žiūrėsime kas tuos ežerus tvaro: patsai nacionalinių parkas ar kažkas kitas. Be to labai priklauso kuo yra suinteresuotas tas ežerų tvarkytojas. Žuvininkystės ūkis suinteresuotas pagauti kuo daugiau žuvies, nes jis iš to gauna pelna, iš to gyvena. Aš suinteresuotas vykdyti NP nuostatus, kurie išskelti vyriausybės. Todėl valstybė ir turi nustatyti, ko mes norim iš tų ežerų? Ar norim turėti turtinges ežerus, kad būtų atstatyti tokiam lygyje, kaip mūsų senoliai pasakojo. Ar norim pramoniniu būdu "išsilioti" tuos ežerus ir laikyti pustuščius. Ir dar: jei jau parkas Nacionalinis - tautos pažiba, tai kodėl mes iš siūtos ežerus prileidome karpiai, peledžiai, kurie niekados tuose ežeruose negyveno. Juk tai pakeitė visą ichtiofauną. Kol kas aš nematau, kad Vyriausybė būtu užemusi griežtais savo poziciją šituo Klausimui. Mes, turėdami Palūšės turistinę bazę ir priimdami turistus, turim mokėti kažkam tai didžiulius pinigus tam, kad turistams pirkume žuvis iš kitur. Tai ar čia yra logika? Tegu sprendžia skaityojai. Kokia paprastam žvejui laimė su mėškere sedėti ir tiktais mėškere pamirkyti? Ir kaip jis gali sugauti, jeigu versliniais tinkliais mes pastoviai ją gaudom. Mastyciai taip: Parke turėtų būti verslinė žuklė, bet turi būti stipriai rybojama, gaudomas tos rūsys, kurių žvejys su mėškere nepagauja, atgaudytis nedideliai kiekiai ir ašišu po truputį tuos ežerus reikia atkurti. Mano samprata dabar Parko ežerai yra perdaug išgaudytai. Dirbtinė žuvivaisa irgi ne išeitis: dar niekas nesugebėjo irodyti, kad dirbtinai veisdamas, priveisi pilnai ežera.

V.J.: -Privatizacijos procesai jau pasibėgėjo visoje Lietuvoje. Kaip privatizacija vyksta ANP?

K.K.: -Rytų vokiečiai paskutinėje sesijoje, prieš susijungdamis su Vakarų vokiečiais, iškure penkis nacionalinius parkus vien dėl to, kad nevyktų tenai privatizacija. Mes gi darom žingsni atgal: dabar privatizuojame viską ir esu išsiūkinęs, kad mūsų valstybę po kokios 10-15 metų pradės išpirkinėti privatizuotus objektus Parkuose.

Dabar pakalbėkim apie žmones, kurie gyvena Parke nuo vaikystės. Sitų žmonių kiekvieną dieną mažėja, o daugėja tū, kurie atvažiuoja čia gyventi, nes gražios teritorijos. Be to daugiausia atvažiuoja Lietuvos biznio žmonės ir netgi užsieniečiai jau turi privatizuotų pastatų Parke. Sie žmonės siekia visai kitų tikslų ir tos tikros etnografijos ANP kaimuose kiekvienais metais mažėja. Ir šis procesas turi visas salygas tarpti, nes tikrajam kaimieciui pasiūlo didžiulius pinigus, už juos išeina gerai jam ir jo vaikams. Todėl jis su mielu noru tą savo sokiūžusią sodybę parduoda. Pervažiuokim per ANP žemos metu ir pamatymis, kad daugelis sodybų tartum apmire, neriksta joks dūmelis. O vasara jisai atgimsta: privažiuoja mašinu, po visą mišką sklinda užsienietiškos melodijos. Tad vyksta etnokultūros ištūmimas iš Parko teritorijos. O tai vyksta todel, kad šie procesai visiškai dabar nereguliuojami. Mes neturim iki šiol jokių teisių į pirkimą ar pardavimą.

Parko teritorijoje gyvena daugiau kaip pusė žmonių pensinilio amžiaus. O jei dar atmesim tokius miestelius kaip: Kaltanėnai, Palūšė, Grikiapėlė ir paimsim tik mažus išsibarsčiusius kaimelius tai pamatymis, kad net 80-90% ten gyvenančių žmonių - pensinilio amžiaus. Tai irgi prisideda prie etnokultūros žlugimo. Sioms problemoms sutvarkyti reikia griežtų įstatymų, o jų nėra.

V.J.: -Jūsų išsimintiniausia diena gyvenime ir darbe?

K.K.: -Gal ne dienos labiausiai išsiminė, o faktai. Vienas iš tokiu faktu: 1974 metais, kai buvo iškurtas ANP, aš pirmą kartą į jį atvažiau. Tai buvo labai išsimintina ir dabar tą vaizdą matau. Gamtos didybės ir grožio pojūtis. Nuo to laiko kasmet važiuodavau į ANP 3-7 dienomis paplaukioti, pailseti. Be to tais laikais teko dirbtį senovinės bitininkystės muziejue. Tai tokie būtų sentimentai iš senų laikų. Cia jau atėjus dirbtui išsimintiniausias buvo tas atvejis, kai pajautau visą atsakomybę svori ant savo pečių, kad aš esu ANP direktorius. Tai buvo pirmieji mano direktoriavimo metai, maždaug po 2 mėnesius nuo darbo pradžios. Aš pajautau tada atsakomybę ir galimių kažką vertingo sukurti tautai, išsaugant ši kraštą.

V.J.: -Ko palinketumėte ANP darbuotojams 1993 metais?

K.K.: -Sie metai bus daug sudėtingesni ir sunkesni negu praeiti. Viseiems norėčiau palinketį geros nuotaikos, kad dažniau sypstosi, taip pat palinkęčiai geros sveikatos. Kai gera nuotaika, gera sveikata, tada ir didelis noras dirbtī.

PIRMOJI MEILE - MIŠKUI

Su Mišku ūkio ministro pavaduotoju Jonu Tauginu kalbasi "Ladakalnio" redaktorius Vytautas Juodagalvis.

Vytautas Juodagalvis: - Gerbiamas Tauginai, Jūs beveik metus dirbote Lietuvos nacionalinių parkų viršininku. Kokios problemos susijusios su NP yra aktualiausios?

Jonas Tauginas: - Viena aktualiausia - valstybinė žemė nepriklauso NP. Ją valdo savivaldybės. Iš to kyla įvairiausi konfliktais tarp savivaldybių ir NP. Jei būtų įmanoma pakeisti savivaldybės įstatymą ir NP padaryti savo žemės šeimininkais - būtų svarus laimėjimas. Siu klausimu teko šnekėtis visuose lygiuose: Aukščiausioje Taryboje, Vyriausybėje. Tikimės, kad ateityje žemė atiteks NP direkcijoms.

Kita problema - labai menka NP materialinė-techninė bazė. Valstybė negali daug skirti biudžetinių lėšų. O ir mes kol kas nepajęgūs viską sutvarkyti.

Norėčiau pagirti tu Nacionalinių parkų direkcijas, kurios priklauso Miškų ūkio sistemei. Jos, mano nuomone, dirba gana efektingai. Per tuos nepilnus mano vadovavimo NP skyriui metus padarytas labai didelis šuolis į priekį. Tas šuolis ypač jaučiamas etnokultūros ir turizmo-rekreacijos srityse. Gerai dirba miškų tarnybos, inspekcijos. Tad nežiūrint sunkumų mes pamažu stojame ant kojų.

V.J.: - Jūsų nuomonė apie Lietuvos nacionalinių parkų raidos kryptis.

J.T.: - I mūsų nacionalinių parkų struktūrą iš jungtas etnosas. Todėl mes turime žiūrėti į NP kaip į polifunkcinius darinius. Iš vienos pusės - vietinių gyventojų interesai, iš kitos - gamtosaugos interesai. Pagal tai nacionalinių parkų skyrius suformavo prioritetines NP veiklos kryptis.

Pagrindinė raidos kryptis - gamtosauga. Tai ne tiktais inspekcijos darbas: prie kiekvieno medžio nepastatymis po žmogų. I gamtosauga ieina ekologinis švietimas, moksliiniai ekologiniai tyrimai, ekologinė žemdirbystė. Daug moksliinių tyrimų atlikta NP. Juos reikėtų susiteminti ir plačiau skelbti. Apie juos turėtų būti daugiau rašoma NP leidiniose.

Antra kryptis - etnokultūra. Ryški kryptis, kuri pas mus išgauna sparnus. Nesenai buvo atvykės atstovas iš Vokietijos Miurico nacionalinio parko - Jorn Mothes. Jis buvo labai nustebintas ir sužavėtas, kad mes tiek daug dėmesio skiriame etnokultūrai. Šioje srityje, pasak jo, Europai yra ko pasimokyti iš mūsų.

Trečia svarbi kryptis - rekreacija ir turizmas. Plėtodami tą kryptį, valdysime lankytųjų srautą ir tuo pačiu apsaugosim gamtos vertėbes. Antra - gausim daug papildomų pajamų, kurias panaudosim NP interesams.

Ketvirta kryptis - miškotvarka plačiaja prasme. Tai - kirtimas, želdymas, apsauga nuo gaisrų, pažeidėjų, kenkėjų. Miškų ūkio ministerija ištisus dešimtmecius buvo ne tiktais gamybinė žinyba, bet ir gamtosauginė: 640 000 ha naujai pasodintų želdinių Lietuvoje.

Penkta - žemėtvarka plačiaja prasme. Čia mes susiduriame su problema - žemė nepriklauso NP. Žemes ūkis tvarkomas savivaldybių. Tikiuosi, kad problema atitekyje bus išspresta.

Šešta kryptis - architektūra arba kraštovarka. Tai - etnografinių sodybų restauravimas, naujų statinių architektūrinė piežiūra, kelių sutvarkymas.

V.J.: - Jūsų požiūris į medžioklę?

J.T.: - Medžioklė - sudėtinga gyvos gamtos ir žmogaus sąveikos forma, gimusi civilizacijos prieaušryje. Tai daugelis užmiršta ir medžiotojus vadina kraugeriais. Bet medžioklė gyvavo, kaip matot, gyvuoją ir nematau jokių priežasčių, kad jinai nustotų gyvuoti. Kitas dalykas kaip ta medžioklė vykdoma, kas ją vykdo, kokia medžioklės organizavimo forma, koks yra medžioklės

ūkis. Jūs pataikėt užduoti ši klausimą dabar, kai man pavesta kuruoti medžioklės ūkį visoje Lietuvoje. Todėl papasakosiu kaip rutuliosis medžioklės ūkis Lietuvoje. Pirmiausia turim šioje srityje numatyti prioritetines kryptis. O tai: medžioklės etika, tradicijos, dorovė. Vienas pagrindinė žingsnių vystant medžioklės ūkį - medžiotojų savarankiškumo įteisinimas, juridinių-ekonominė mechanizmų sukūrimas. Stengsimės, kad medžiotojų būreliai turėtų savo įstatymą, sąskaitą banke, tame tarpe ir viatlantine, antspaudą, blanka. Ateinančiais metais tik su tokiais būreliais sudarysim sutartis. Reikalausim iš medžiotojų atsakomybės visuose klausimuose: etikos, dorovės ir t.t. Tekėti jiems kompensuoti ir žvérių daromą žalą. Tačiau nesiruošiam viską suverst ant medžiotojų pečių: padėsim ir mes.

V.J.: - Esate išleidęs knygą "Tauragirės radinai". Ar dabar randate laiko rašyti?

J.T.: - Mano didžiausia svajonė - pabaigti knygą, skirtą suaugusiesiems ir vaikams apie šernų gyvenimą. Turėjau šerną, mes buvome draugai, visur klaidžiojom po mišką. Nepaprastai daug išpūdžių yra susikaupę mano dienoraščiuose. Tai išpūdžiai apie šernų gyvenimą, bet apskritai ir žmonių gyvenimą salytyje su gyvūnijos pasauliu. Ipusėjės esu tą knygele, bet dabar darbas užima visą laiką: jo nebelieka dvasis atsigavimui. Gal būt per atostogas vėl pavyks prisesti prie knygelės.

V.J.: - Kokia būtų Jūsų prognozė dėl ekologinės situacijos, žmogaus ir gamtos santykiai?

J.T.: - Iš pradžių apie tendencijas visame pasaulyje. Viena iš jų - nepaprastas žmonių skaičiaus didėjimas. Kiekvienam žmogui reikalinga ne tik maistas, bet reikia ir judėti. Žmonių judėjimas susijęs su mišku kirtimu, keliu tiesimui, gamyklu statymu. Vėl prisimenu kolegą iš Miurico NP. Jis pasakė stulbinanti dalyką, kad kiekvienais metais Vokietijoje po betonu atsiranda tokia teritorija, kokia užima Vokietijos nacionaliniai parkai. Kokia balsi tendencija! O naujų parkų taigi niekas nesteigia.

Tai, kas vyksta Jugoslavijoje, Gruzijoje, Azerbaidžane, Tadžikijoje ir kituose karštuose taškuose - susiję su žmonių skaičiaus didėjimu. Jeigu žmonių skaičius ir toliau pasaulyje didės - jokių optimistinės išvadų (pvz., dėl karų išnykimo) nelaukim.

Dabar apie Lietuvą. Mūsų likimai susiję su pasaulio likimu, bet čia žiūrių optimistai. Todėl, kad žmonių skaičius pas mus beveik nedidėja. Pas mus natūralaus gamtos naikinimo dėl žmonių skaičiaus didėjimo negali būti. Gali būti dėl īndustrijos, urbanizacijos. Viskas priklauso nuo valstybinės politikos. Jeigu mes šauksimės Vakarus: "Ateikit, Vakarai, ir statykite pas mus gamyklas", atiduosim jiems vandenis, miškus, gal net orą - bus blogai. Bet gal būt mūsų valdžios vyrai bus protinė. Pamatys, kad žmogaus gyvenimas ne vien iš juodos duonos susideda. Matau dar vieną pozityvų dalyką: žmonės atgauna žemę. Kiekvienas žmogus, grižtantis į savo žemę, ilgainiui su ja suaugs. Jis tą žemę saugos ir puoselės; susidarys mažos ekologinės sistemos.

V.J.: - Nuo kada Jums gamta tapo artima?

J.T.: - Nuo kūdikystės. Mes gyvenom vienkiemye, šalia miško. Motina turėjo labai daug vargo, nes nuo dvejų metų aš begdavau į mišką. Pirmą kartą pabėgus į mišką, buvo sukeltas visas kaimas mano paeškoms. Ir tas begimas kartojasi nuolat. Pauges buvau jau pilnas miško šeimininkas. Mano visas laisvalaikis praleistas miške. Dėl to pasirinkau miškininko profesiją: kad būčiau kartu su gamta.

V.J.: - Kokią vietą NP turėtų užimti reklaminiu leidiniu leidya?

J.T.: - Ypatingą vietą. Tam turi būti skiriamas išskirtinas dėmesys ir globa. Turim parodyti pasauliui, ką mes turim. Be to turizmo-rekreacijos īndustrijai visų pirmą būtina reklama.

NP skyrius šiai sričiai skiria daug dėmesio: surasti būdai kaip tuos bukletus leisti. Viskas priklauso nuo Jūsų. Jeigu sunku patiemis leisti, tai NP skyrius jau yra pasiruošęs padėti: įmonės tik laukia - duokit, mes išleidžiam. Ir išleistu užsienietiško lygio reklaminius leidinius. Kuo greičiau pateiksit mums duomenis, tuo greičiau turėsite šią literatūrą.

V.J.: - Ačiū Jums už pokalbij.

Vyresn. mokslinis bendradarbis
Bronius Šablevičius

BEBRAS PERŽENGĖ PADORUMO RIBĄ

Foto: Rimo Lelecko

Upinis bebras Aukštaitijos nacionaliniame parke jaučiasi puikiai. Cia jis stebimas ir skaičiuojamas nuo 1979 m. Bebras - graužikų būrio žvėris. Prieš jį kiti graužikai - voverės, peles - tiesiog smulkmė. Bebras baisus ne tuo, kad jis labai negražus, su atsiikišusiais rūdais dantimis lyg surūdijusiais peiliais, o tuo, kad gali gyventi bet kur, jei yra vandens telkinys. Jei vandens mažai, bebras padaro taip, kad jo ten būtų daug. Kol bebrų buvo mažai, įdomios buvo ir jų trobelės, ir užtvankos, ir urvai, ir nugraužti medžiai. Vėliau iš ežerų upeliais jie nuslinko į atokias miškų gilumas, émė gadinti kraštovaizdi, kenkti miškui, ardyti ežerų krantus, kirsti dekoratyvius medžius. Todėl iškilo absurdžkas klausimas: ar bebrai pas mus - tai "natūrali gamta"? Natūrali, nes bebras Europoj buvo įprastas tuoj po Adomo ir Ievos išvarymo iš rojaus. Taigi, bebras natūralus, nedirbtinis, ne iš Afrikos atvežtas. Bet Lietuvoje XX a. vidury jo nebeliko. 1948 m. juos atgabeno iš Voronežo, viso labo apie 40. Po 20 metų Lietuvoje jų buvę 5000!

Bebras graužia apie 150 augalų rūšių (vokiečių natūralistų stebėjimai). Įprasta, kai saikingai nugraužia karklus, drebules, beržus. Mūsų Parko

ežerus, upes supa spygliuočių miškai, todėl lapuočių priemaiša mūsų kraštovaizdyje yra "estetinis elementas". Tai va, ši elementą ir puola bebras. Ižymūs buvo 1980 m. bebrai. Tada Dringio ežero krante jie paguldė 12 beržų iš eilės virš 30 cm skersmens kiekvieną.

Tie medžiai išraiškingais kamienais ir šakomis puoše

nykius pušynus krante. 50 metų teks laukti kitų tokų pat beržų. Tokia žvėrelį veikla matoma beveik visur. Pamilo jie ir Ginučių ažuolyną. Cia skanūs pavieniai, patys gyvybingiausi ažuolai. Nuotraukoje matome jauną, bet nebegryvą ažuolą: apgraužė aplink, ir paliko. Ažuolai kenčia prie Šventelės upelio tvenkinio. Atrodo, tuo jie nulups ir gamtos paminklu žadamą skelbtį galiūną. Tai jie išnaikino ažuolus Žeimenio ežero krante prie Obelų rago. Dringykščio ežero krante ažuolams leidžiama sulaukti tik pa-auglystės amžiaus. Ba-

luoše, berods Liepų saloje, ši "natūrali gamta" patvarkė drebules. Apie 20 medžių 1991 m. sugulė amžinam supuvimui. Ir storos epušės buvo! Liko graži sala sudarkyta. Neliks drebulių - bebriukai išplauks į kitas salas ir papildys ekosistemą sava rūšimi, ir palies neliesta gamtą... Atsibastę į naują vietą, jie pirmiausia užkanda šermukšniais. Taigi neprastai: jie dekoratyvūs, gražiai žydi, raudonų uogų žiemai paukščiams ir žmonėms priaugina. Jei išdygo žioplas uosis - o jis pas mus deficitinis - jis grius pirmasis. Jūs nematete ką bebrai daro su pušimis ir eglėmis? Juodujų Lakajų krantuose stovi balti jų kamienai, storai aptekę smala, mat, medžiai dar gyvi. Kam bebrui esti smalingas pušis? Ateis ir Parko pušims eilė. Štai Knyčio upelis ūksmingas, sunkiai surandamas. Bet bebrai ji aptiko, surentė užtvanką, apsemė mišką ir sekmingai išmirkė brandų eglyną. Labai įdomu: eglės vandenys, o išdžiūvo. Cia pat, ant kranto, yra plačialapės klumpaitės. Jos iš Raudonosios knygos ir tokios vešlios, kad net Žagarės draustinis tokų neturi. Augimvietė išliko neišmirkusi, bet atsitiktinai. Argi ilgam? Nuvarę miško sklypą perniek, bebriukai trūktelėjo į šalį ir vėl padirbėjo: 1992 m. apsemė naują eglyno plotą. Kretuonėlės upė Parke yra pati gražiausia. Galėtu

(Nukelta į 6 psl.)

(Atkelta iš 5 psl.)

rungtis bet su kuria kita Lietuvoje. Bet kad grožio nebūtų perdaug, upelio slėnyje bebrai darbštuoliai suguldė gausybę medžių. Žiemą, kai gerai pasninga, atrodo, kad ANP turizmo ir rekreacijos centras tiek lieptelių virš srovės nutiesė. Aplankykite, turistai, Kretuonėlę žiemą - išvysite įspūdingus upės peizažus. Bet neikite čia kai sniego nėra: jūs išsigąsite. O išsigandus miške lengva paklysti. Taramos, Baltelės ir kt. ežerų krantuose jie išrausė urvus, atsivérė duobės. Smėlis byra, slenka žemyn, ardosi nepatvėrūs krantai.

Dabar bebrai atvažiavo į Šaminio ežerą. Panašu į tai, kad bitininkystės muziejaus lankytojai

dėl kraštovaizdžio estetiškumo išsaugojimo, negali reguliuoti bebrų (ir kitų padanų) gausumo, o tie, kas "reguliuoja", neserga dėl Parko kraštovaizdžio vertinguojo. O juk visi viename vežime sedim ir visi į tą pačią pusę važiuojam. (Ar ne į tą pačią?)

Tai negi nieko gražaus ir įdomaus apie bebrą? Na, uodega įdomi. Kai vasarą karšta, bebras nesušunta savo kailiniuose, nes plika uodega išspinduliuoja šilumos perteklių. Žiemą uodegos kraujagyslės susitraukia, raumenys tampa nejautrūs ir todėl bebras nebijo ledinio vandens. Trenkės uodega per vandenį, bebras duoda signalą visiems slėptis. Uodega - tai ir vairas vandenyn. O akys, ausys ir šnerves yra vienoje plokštumoje, todėl plaukiant tik tiek bebro ir matosi. Jis mato visur,

Foto: Bronius Šablevičius

jau kitą vasarą ras puikų ežerą užverstą beržais, sugadintas pakrantes.

ANP bebrus imta skaičiuoti 1979 m. Skaičiai šokinėjo tarp 44 ir 78, bet... Ne skaičiai tarnavo žmonėms, o žmonės - skaičiams. Be to nuo 1989 m. ir ežerų nebéra kam apeiti, bebrinių ūkių apžiūrėti, taigi aritmetiniai darbai prigesę. O kas iš jų? Dabar lengviau konstatuoti bebrų pakenkimus Parko kraštovaizdžiui, negu suskaičiuoti tuos kaltadaničius. Kad ir Liepų sala. Tarkim, nuejo žmogus ir nušniojo 20 storų drebulių. Arba tyčia užvenkė upelį, prigirdė hektarą gero miško. Iki grabo lentos žmogelis skolas mokėtų: tokia didelė žala gamtai būtų nustatyta. O dabar - natūrali gamta... Negerai, kad tie, kas serga

o jo - niekas. Vanduo nepakliūna į šnerves ar ausis - jos turi specialius raumenis, kurie susitraukia ir uždaro angas. Net graužiant po vandeniu, vanduo neteka į burną, neužspringsta, sako, bebro lūpos dvigubos! O pauodegyje yra liauka, gaminanti tirštėjantį skystį, vadinančią sruogliais. Anksčiau jais gydė nervuotus žmones. Bet medicina ligi šiol neištyrė, ką iš tikro gydo bebro vaistai.

Įdomus, paslaptingas jų naktinis gyvenimas, šeimų darna, brangus kailis, gyvosios gamtos dalis - žodžiu, turtas. Jų turėti reikia. Tačiau viskas gerai, kas neperžengia normos. Jei peržengei - kenki sau ir aplinkiniams. Tokie dabar bebrai Parke.

Algimantas Šimkūnas

PIRMASIS PASAULYJE

XIX a. pradžia buvo paženklinta didžiai svarbiu įvykiu bitininkystėje - Ukrainos bitininkas P. Prokopovičius išrado rėmini avili (1915 m.). Tuo pat metu įvairiose šalyse iškilo daug žymų bitininkų, kaip antai ūveicaras S. Dadas, amerikietis A. Rutas, lenkas K. Levickis ir daugelis kitų, kurie ir suformavo bitininkystės raidą XIX a.

Mūsų regiono bitininkystei ypač dideli poveikį turėjo žymaus Varsuvos bitininko Kazimiero Levickio veikla. Po daugiau kaip dviečimt metų trukusios praktikos, K. Levickis Varšuvoje suorganizuoja Bitininkystės muziejų ir išleidžia savo knygą "Bitininkystė". Pirmasis pasaulyje bitininkystės muziejus buvo iškilmingai atidarytas 1882 metų birželio 27 diena.

Muziejus virto pažangesnio bitininkavimo mokykla. Jis turėjo biblioteką, kurioje buvo bitininkystės straipsniai ir periodiniai leidiniai įvairiomis kalbomis. Biblioteka turėjo ryšį su vietas ir užsienio leidyklomis ir nuolat pasipildyda naujausiais leidiniais. Kiekvienas norintis galėjo vietoje naudotis bet kuriuo leidiniu, esančiu bibliotekoje. Observatorijos, viduriniame muziejaus paviljone, bičių gyvenimą ir bitininkavimą patobulinuose aviliuose galėjo stebeti kiekvienas norintis, net ir bijantis bičių igėlimo. Tam reikalui buvo keletas ant sienų pakabintų avilių su įvairių veislų bitėmis,

atsidūrusiomis įvairiose salygose: šeimos be motinėles, su gera motina, su trannie bite ir t.t. Be visa to, atskiruose stikliniuose aviliuose buvo vaizdžiai parodyta visa bitininkavimo sistema vasaros laikotarpyje.

Muziejus turėjo atskirą salę, kurioje buvo parodytu įvairūs bičių produktai, o sienos nukabinėtos pagrindinių medingųjų augalų priesiniai su trumpa jų charakteristika. Sioje salėje buvo ir bičių priesių kolekcija.

Kitoje paviljono salėje veikė pastovu tuščiu avilių ir bitininkavimo prietaisų paroda.

Aplink muziejaus pastatą, įvairių rūšių medžių ir krūmų prisodintame parke buvo išdėstytais pavyzdinis eksponuojamas bitinas tiek varšuviniuose, tiek ir kitu sistemų aviliuose. Siuose aviliuose buvo atliekami praktiniai mokymai kaip dirbtu si bitėmis. Muziejaus kieme augo įvairių vietinių medingųjų augalų planacijos.

Visa tai tarnavo praktiniam apmokymui stojačiui i bitininkystės ir daržininkystės mokyklą veikusių prie muziejaus. Atskiruose pastatuose buvo įsteigtos mechaninės stalių dirbtuvės su reikiamais įrengimais, jose besimokantieji įgydavo išgūdžius, kaip gaminti avilius ir įvairius prietaisus. Be to, buvo įsteigtas fabrikas medaus perdibrimui ir produktui iš medaus realizavimui.

Besimokantiems bitininkystės mokykloje muziejaus lankymas nemokamas, o kitiemis lankytociojams - už 25 kap.

Muziejuje buvo galima gauti įvairius paaškinimus ir nurodymus bitininkavimo reikalui, taip pat ir raštu, atsiuntiant pasto ženkla. Įvairūs avilių ir medaus produkty kainynai pagal pageidavimą buvo išsiunčiami nemokamai. Muziejaus veikla nušvietė ir jam tarnavo žurnalas "Pčela" (Bite). Be bitininkystės, tame buvo aiškinami ir su daržininkyste, šilkininkyste, žuvininkyste ir kitomis žemės ūkio šakomis susiję klausimai.

K. Levickio nuopelnai bitininkystei buvo aukštai įvertinti: pirmojo laipsnio garbes diplomas tarptautinėje bitininkystės parodoje Vienoje, Peterburgo Imperatoriškosios Laisvosios Ekonomikos draugijos aukso medalis, aukso medaliai parodoje Kijevie ir Varšuvie, be to, dar daugybės įvairių Draugijų garbės diplomai.

Aukštasis jo darbo įvertinimas kaip ir produktivūs tolesnė praktinė bitininkavimo veikla paskatino K. Levickį 1888 m. išleisti antrąjį, pataisytą, savo knygos "Bitininkystė" leidinį. Šiame leidinyje daugiausia dėmesio pradedančių bitininkų reikmėms.

K. Levickio koordinuojama muziejaus veikla turėjo dideli poveikį bitininkystės vystymuisi Lenkijoje ir kaimyniniuose krastuose, tame tarpe ir Lietuvoje. Jo sukurtos sistemos principu buvo iškurti tūkstančiai bitynų, todėl žymiai išaugo medaus ir vaško produkcija. Neatsitiktinių pirmieji Lietuvoje išplitę reminiai aviliai buvo būtent Levickio tipo.

Antanas Pupienis

Aukso žuvelės beieškant

Aukštaitijos nacionalinio parko teritorijoje ir jo apylinkėse gausu ežerų. Juos jungia upės ir upeliai, srauni Žeimena neša savo vandenį į Nerį. Nuo seno vandenys žmonėms teikė ne tik grožį, bet ir buvo patogus susisiekimo kelias, maisto bei pragyvenimo šaltinis.

Ežerai Lietuvoje iki 1940 metų priklausė valstybei, o taip pat buvo atskirų piliečių nuosavybė. Ežerus iš valstybės ir atskirų savininkų nuomodavo verslininkai, daugiausia žydai. Jie gaudydam žuvį ir jas parduodavas vėles gyventojams arba veždavo parduoti į miestus ir miestelius. Vietiniai gyventojai už perkamą žuvį atsilygindavo ne tik pinigais, bet ir kaušiniais, sviestu.

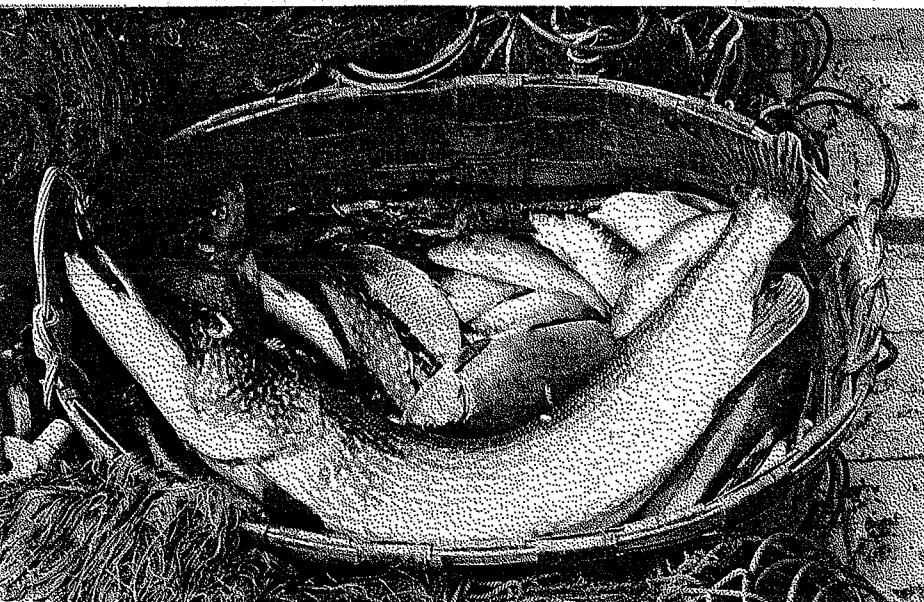
Ažvinčio ežeras priklausė Kazuiž Žilėnui, Sugardų kaimo gyventojui. Si ežera nuomojo žydas Mendelis. Baluošo ežerą nuomojo ir jame žvejojo Vincas Rūkas iš Vyžių kaimo, Dringio - žydas Jaura Žeimana. Iš V.Rūko sugautą žuvį daugiausia nupirkdavo žydai iš Salako miestelio. Tauragno ežerą nuomojo rusas Babakinas.

Žuvis gaudydam traukiamais tinklais. Tinklo ilgis - 60 metrų. Jis sudarė du taip vadinami sparnai ir jų viduryje įmegztas maiso pavidalo tinklas - motnia. Sparnų aukštis - 3 metrai. Kad tinklas būtų išskleistas nuo dugno į ežero paviršių, jo viršutinėje dalyje pritvirtinamos plūdės. Tai pailgos medžio lentelės su skylute krašte. Per tą skylutę perveriamos virvutė ir lentelė prižiama prie tinklo virsutinės išilginės virvės. Tinklo apačioje prižiama svara: jie gramzdina tinklą. Kaip padaromas svaras? Paimamas maždaug kumščio didumo akmuo ir apipinamas lankščiomis kadagio šakelemis. Dar padaromas ir lankelis. Akmuo atsiduria tarsi krepšelyje. Svaras už tinklo virvės.

Motnia - 8 metrų ilgio i galą smailėjantis tinklinis maišas. Jo anga sparnų sandūroje apie 2 metrus skersmens. Tinkla su valtimis užstatydamas ežerą, paskui su virvėmis traukdavo į krantą, vis mažindami atstumą tarp abiejų sparnų. Apsuptos žuvys subėga į motniją ir tokiu būdu sugaunamos. Varydami žuvį į motniją, žvejai dažydavo vandenį taip vadinaučiai boltais. Boltais - ant ilgoko galio užmauta medinė burbuolė. Staigiai dažuant bolti į vandenį, sklinda savotiškas garsas. Taip baidomos žuvys.

Ziemą žvejodavo tais pačiais traukiamais tinklais. Pirmiausia peikenomis iškirsdavo plačią eketę, į kurią panardindavo tinklą. Prie jo sparnų galų prižiada virvės, kurių kitas laisvas galas risamas prie ilgų karčių. Nuo eketės tam tikrais atstumais iškertamos nedidelės eketės. Pro jas specialiomis šakėmis stumiamos pirmyn kartys - išskleidžiamas ežero dugne tinklas. Jeigu karties galas nepasirodydavo sekancioje eketėje (nukrypdavo į šalį), buvo ieškoma ant koto pritvirtintu metaliniu lenktu kabliu. Tokiu būdu

Foto: Bronius Šablevičius

(Nukelta į 8 psl.)

Aukso žuvelės beieškant

(Atkelta iš 7 psl.)

sugaunamas karties galas, kartis atitraukiama į eketę. Tinklas ištraukiamas kitoje dideleje eketėje. Kad žuvys nenuplauktu, eketėje vanduo dažomas boltais.

Išskleistas tinklas ežero dugnu velkamas virvėmis. Virvės traukdavo rankomis arba panaudodavo nesudėtingą itaisą. Padaroma speciali tvirta statinė su skyde dugne. Ant rogių pritvirtinamas storokas statmenas strypas. Ant jo pro skyde dugne užmaunama statinė. Skersai statinės pritvirtinama kartelė. Iškiabe į jos galus žvejai eina ratu aplink roges ir suka statinę. Ant jos vyniojama prie tinklo sparno prirista virvė. Ant kitos statinės vyniojama antro sparno virvė, ežero dugnu velkamas tinklas iki eketės, pro kuria ištraukiamas ant ledo. Pokario metais tinklui po ledu traukti panaudojami motoriai sukami itaisais.

Prieš karą žvejodavo ežerų savininkų ar jų nuomininkų pašamdyti nuolatiniai žvejai. Tačiau tinklo traukti eidavo ir arčiau ežerų gyvenę žmonės.

-Ar eisim šiandien pas ribokus pačių tinklų traukti? Jau senokai žuvies beragavome, - tardavosi kaimo vyrai.

Mat už darbą nenuolatiniam žvejams paprastai atsilygindavo sugauta žuvimi. Ne visuomet žvejyba būdavo sekminga. Ir tučiuš tinklus ištraukdavo. Tokiu atveju žvejyboje talkinių kavę vyrai juokaudavo:

-Siandien su mumis bolturn rascitos (atsiskaitys).

Atseit, savininkas boltu į kuprą, ir keliauk sau sveikas namo, tuščiomis.

Žuvis ežeruose gaudė ir statomais tinklais - sietkomis. Toks tinklas suregztas iš trijų sluoksnii. Iš kraštų retos, labai didelės tinklo akys. Tarp jų iterptas palaidas, smulkomiški akimis tinklas. Žuvis, kliudžiusi tinklą, į jį išvelia. Sietkios būdavo iki 2 metrų pločio ir kelias-dešimt metrų ilgio.

Kaip gaudydavo žuvis ežeruose ir upėse vietiniai gyventojai? Paprasciausias žvejybos įrankis buvo meškerė.

-Prieš karą, nei volo, nei kabliukų ar meškerykočio parodutuvėje nepirkdavome, - prisimena Vyžių kaimo gyventojas Bronius Skudutis. - Viską pasigamindavome patys. Mano tėvas buvo užkietėjęs meškeriotojas. Is arklio uodegos prisipėstu ilgu ašutu nusivydavo storoką volą (valą). Pliude išdroždavo iš pušies žievės, kabliuką pasidarydavo iš nusmailintos vielos. Meškerykotis - lieknas berželis, augęs kitu medžiu užgožtas. Dabar tokiu primitiviu rankiu tik žuvis išbaidytum. O tada - per valandą didžiausiu kuoju, šapalu, ešerių puskibirį prigaudydavo.

(B.d.)

Veli žinoti

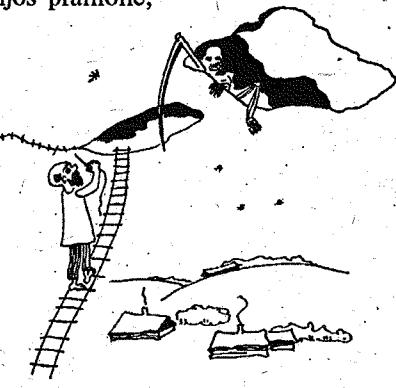
Kaip užlopyti skydė danguje

Ozonas - tai deguonies atmaina, O₃. Jis susidaro, kai deguonių veikia saulės radiacija 22-25 km aukštyste. Ozonas gaubia Žemę gana plonu sluoksniu. Žymus sluoksnis suplonėjimas dabar vadinas "ozono skydėmis". Storas sluoksnis būti negali, nes tokiam aukštyste labai maža deguonies - pradinės medžiagos. Aišku ir tai, kad ozono sluoksnis tuo stipresnis, kuo daugiau O₃ yra Žemes atmosferoje. Tuo tarpu žinoma, kad deguonies naudojimas didėja, o jo kiekis atmosferoje mažėja. Visi degimo procesai naudoja deguoni. Nuo 1900 iki 1986 metų degimo procesai paspartėjo 12 kartu, taigi tiek pat padidėjo deguonies suvartojojimas. Per ta laiką Žemėje žmonių padaugejo 4 kartus - tiek pat padidėjo deguonies poreikis. Smarkiai išauga juodosios metalurgijos pramonė,

kuri plieno gamybai sunaudoja milžiniškus kiekius deguonių. O iš kur Žemėje deguonies? Pagrindinė jo "gamykla" - miškai, žolinė augalija ir jūros augalai (fitoplanktonas). Kažkada miškai mūsu planete augo apie 6 mlrd. ha plotė, o dabar - apie pusė to ploto. Lyg ir nieko. Tačiau per paskutinius keletą dešimtmeciu deguonies sunaudojimas padidėjo tiesiog fantastiškai. O per ši laiką miškai ne tik sparčiai iškertami, bet ir nyksta nuo rūgščių lietu. Miškai labai sumažino deguonies atsinaujinimą.

Iki šiol madinga aiškinti, kad ozoną ardo i atmosferą patenkantys freonai (sudėtinė cheminė medžiaga), naudojami šaldytuvų ir aerozolių gamyboje. Jei tikėti freonų teorija, tai "ozono skydės" turi susidaryti virš pramoninės Europos ar JAV. Tačiau jos pirmiausiai atrastos virš Antarktidos. O juk visame Pietų pusrytulyje vos trys išsivysčiusios šalys. Jei ozono sumažėjimą susieti su deguonies Žemėje sumažėjimu, - problema tampa aiški: mažiausias deguonies kiekis yra poliarinės srityse, vadinas, ten ir ozono sluoksnis ploniausias. Ypač Pietų ašigalis nutoles nuo deguonies gamintojų miškų. Bendras deguonies nepriteklius Žemėje pirmiausiai turi itakos abejoms poliarinėms sritims.

Taigi, freonų išmetimas į atmosferą yra tik nedidelė dalis problemos, užgriuvusios Žemės planetą. Ozono sluoksnis ploneja dėl to, kad mažėja deguonies atmosferoje. Kaip išnarplioti šią problemą, nevisai aišku. Išgelbėti žmoniją gali tik bendros visų valstybių pastangos. Jei nebūs susitarimo, pasekmės gali būti labai liūdnos...

Ozono skydės ir radiacija

Saulės ultravioletinio (UV) spinduliuavimo įtaka žinduoliams ir žmonėms tinka naudojantis savanorių paslaugomis. Labiausiai pažeidžiamai yra akys, oda ir imunitinė (organizmo apsauginė) sistema.

UV akys labiausiai pažeidžia lešiuką ir tinklai. Taip irodė išvairūs tyrinetojai užsienyje. UV spinduliuai lešiukę pakeičia amino rūgtis ir dėl to išpūtus lešiukų balymai pereina į netirpią būseną - lešiukas tampa nebe skaidrus. Taip vystosi akių liga katarakta. Jų sukelia net neintensyvus UV spinduliuavimas, besitęstantis ilgą laiką. Negydoma katarakta baigiasi žmogaus apakimu. Dėl pakitusių lešiukų dabar pasaulyje yra per 17 mln. visiškai aklių žmonių. Todėl labai įdomūs tie darbai, kurie prognozuoja susirgimų padidėjimą. Remiantis tyrimais, manoma, kad kiekvienam ozono sluoksnio suplonėjimo procentui kataraktos susirgimui padidės 0,3-0,6%. Manoma, kad be katarakto, UV spinduliuai sukelia dar 4-5 aklių ligas. Rimtus pakitusių UV spinduliuai sukelia ir odoje. Visi jie žalingi, išskyru vienai: saulės poveikys odos epidermyje gaminasi vitamina D₃. Be šio vitamino sutrinkia kalcio-fosforo apytaka organizme. (Ilgalaikis saugojimasis nuo UV spindulių skatina dantų kariesą ir kaulų liga rachita).

Saulės išdegimas (eritema) išsaukia kraujagyslių išsiplėtimą ir uždegimą. Greit po apšvitinimo odoje paspartėja DNR baltymo gamyba: oda storėja, gaminasi dažas melaninas, kuris vėliau saugo nuo tolesnio UV spinduliuočio poveikio. Melaninas būna granulinių pavidilų, kurios dažniausiai išsiesto virš laštelų branduolių, lyg jų apsauginiai gaubtukai. Šitaip labiau apsaugoma branduoliuose esanti DNR - paveldimumo mechanizmas. Su amžiumi žmogaus oda, ilgą laiką švitinama UV, raukšlėjasi, standėja, šiurkštėja, t.y. sensta. Sie "nekalti" pokyčiai odoje tiesiogiai susiję su piktybiniu odos auglių atsiradimui. Odos vėžys - paplitusi liga. Vien JAV kasmet užregistruojama 500 tūkst. naujų susirgimų. Nuo 1970 iki 1980 m SSSR susirgimų odos vėžiu padidėjo 13%, o vien 1985-1986 m (per 1 metus) - 8%. Esant tokiam susirgimų tempui, ligonių padvigubėjimo laikas būna kas 8 metai.

Ilgalaikis UV spinduliuavimas, t.y. tiesioginė Saules sviesa vertinamas kaip vėžio susirgimų rizikos faktorių dėl tokius priežascių:

1. Piktybiniai augliai dažniausiai išsiivysto baltaodžiams žmonėms.
2. Augliai dažniau atsiranda neuždengtose kūno vietose.
3. Dažniau suserga dirbtinėje saulės spinduliuose.
4. Susirgimų daugeja pusiaujo kryptimi.
5. Susirgimai dažniau pasitaiko žmonėms, turintiems genetiškų nukrypimų (albinizmas, pigmentinė kseroderma).

6. Odos vėžys lengvai sukeliamas eksperimentiniams gyvūnams, juos apšvitinus UV. Daugelyje tiriamųjų darbų buvo modeliuota išvairūs ozono sluoksnio suplonėjimo laipsniai ir stengtasi ivertinti Saulės radiacijos poveikio didėjimą prie Žemės paviršiaus. Dauguma modelių duoda panašų rezultatą: ozono sluoksnio suplonėjimas vienu procentu duos 2-6% vėžinių susirgimų padidėjimą per metus. Manoma, kad odos vėžinių susirgimų atsiradimui turi itakos ne tiek odos išdegimo stiprumas, kiek periodiškai besikartojantis buvimas Saulės spinduliuose.

Galutinis supratimas apie odos vėžių UV spindulius dabartiniu metu yra tokis: saulės radiacija pažeidžia DNR molekules odoje, kurios po apšvitinimo atsistato netaisyklingai, su klaudomis arba visai neatsistato. Pažeistos laštelės tampa vėžinių susirgimų nešejomis.

Nustatytas ir organizmo imunitinis (apsauginis) atsparumas po apšvitinimo UV spinduliais - jis slopinamas. Ta reiškinys lengvai įrodė bandymai. UV spinduliuose susikėlė pefes odos auglių (vėžių) perkelia sveikai pelei. Pele nesuserga, prigijęs auglys... nunyksta. Tačiau jei sveiką pele pirmiai apšvitinsime

(Nukelta i 9 psl.)

Ozono skylės ir radiacija

(Atkelta iš 8 psl.)

UV spinduliais, tai persodintas vėžys vystysis toliau; apšvitinta pelė netenka savybės ji nuslopinti. Paslapčis tame, kad odos viršutiniuose sluoksniuose yra urokano rūgštės. Ji slopinga apsaugines odos savybes po apšvitinimo. Tokiu būdu odą reikia saugoti nuo tiesioginių saulės spin-dulių. Jeigu priešingai, - organizmas netenka priesžvinio imuniteto. Pas žmones savanorius, priemiusius saulės vonias, imuninės sistemos nuslopinimas buvo nustatytas net 2 savaitėms praėjus po paskutinio apšvitinimo. Vystosi nauja medicinos kryptis - fotoimunologija. Jos svarbiausi paslapčių išsaikinimas žymiai palengvins kovą su odos vėžiu.

Saulės radiacijos sustiprėjimas žudančiai veikia daugelių mikroorganizmų. Sustiprėjus UV spinduliams naikina arba slapina ištisas mikroorganizmų populiacijas. O juk jie - labai svarbi grandis gyvosios gamtos grandinėje. Toks pat poveikis nustatytas ir planktonui. Planktonas - tai mažycią gyvūnelių ir augalėlių visuma, plūduriuojanti vandens paviršiuje ir giliau. Tai pagrindinis žuvų lervucių maistas. Nustatyta, kad esant UV spinduliamuose sustiprėjimui 20%, ančousu (silkių šeimos žuvys) lervutės žuva per 15 dienų net iki 10 metrų storio vandens sluoksnje. Labai karštą 1984 m vasarą pastebėta žymus lašinių žuvų kiekio sumažėjimas žuvininkystės ūkiuose. Tyrimetojai ši reiškinį ašikina kaip ilgaliai apšvitinimo iš Saulės rezultatą. Dėl planktono žuvimo krenta žuvų gausumas. Tuo tarpu žuvis duoda 18% pasauly suvartojuam baltymu, o Azijoje - net 40% baltymu. Saulė prisideda prie bado grėsmės.

Bauginantys rezultatai gauti tiriant UV spindulius įtaką augalamams. Labiausiai radiacijos paveikiami agurkai, žirniai, sojos. Po eksperimentinio apšvitinimo sutrinka augalo augimas, sumažėja lapo plotas, lapų skaičius ir sausa produkcijos masė. Pagal atlikus tyrimus, sumažėjus ozono sluoksniniui 16%, augalu paveldimasis mechanizmas, sutriks net 47%. Todėl ir silpnas ozono sluoksnio suplonėjimas turi įtakos derliaus sumažėjimui. Idomu tai, kad šiltaminiai augalai mažiau atsparūs UV spinduliams, negu lauko augalai, o geriau tręšiamai ir laistomi mažiau atsparūs už priešingose sąlygose augančius. Kai kurie augalai jaučiasi jau dabar padidėjusiam UV spinduliamuviui. Tokiu būdu, toliau plonėjant ozono sluoksniniui ir dėl to stiprėjant radiaciinių spindulių srautui iš Saulės, reikia laukti didelių pakitimų biosferoje. Šie reiškiniai stiprėja palapsniui, bet visumoje poveikis biosferoje ir ekonominiai nuostoliai bus labai stiprūs.

Pagal "Izvestija Akademii Nauk SSSR", 1991.

P.S. Plačiau apie ozono skyles ir dangaus būklę virš Lietuvos skaitykite: "Lietuvos alidas" 1992 08 14

RETAI MATOMI

Gamtininkui pelkė - visada patraukli stebėjimų vieta. Kuo didesnis jos plotas, tuo įvairesnė augmenija ir gyvūnija. Juodupės žemapelkė - išskirtinai idomus objektas. Vaišniūnų girininkijos miškuose atsiverusios versmės išsimuša į paviršių šaltomis srovėmis, užmerkia vešlias paunksmes ir šviesius kiminų plotus. Pamažu šaltinėliai renkasi ir sueina į mažą švarą upeluką. Palaipsniui šaltinis plati, ir į Dringio ežera įteka judrus, augalios pasleptas Juodupis. Pelke nevienalytė. Aukštąigis miškas ir atviros vietos, žemas upelio slenis ir krūmynai. Čia apsigyvenę ereliai rėksniai, suo-piai, karveliai uldukai, viksvynus braidižioja gervės. Pavasarį išsiliejusiuose vandenye galima klausytis ne tik kūdrinių, bet ir česnakinių varlių tuoktuviniu balsu. Bet idomiausiai pelkės radiniai atitenka botanikui. Jei pelkė lankysisime nuo pavasario iki vasaros pabaigos, kaskart rasime joje vis naujų žydinčių retųjų augalų. Prisiartinus prie pelkės iš šiaurinės pusės, patenkame į drėgnus eglynus. Po jais, kur maža šviesos, išretejusioje žolinėje dangoje pamatome orchidinių šeimos augalus: rusvają lizduolę ir net belapę antbarzdę, kurios neturi žaliojo dažo - chlorofilo ir pasižyminti kitomis augalui nebūdingomis keistenybėmis. Be to, čia žydi aukštostos gegužės. Netoli jų, saulės apšviestoje proporoje - puikus įvairaliapės usnies sažalynas. Usnis dekoratyvumu gali rungtiniauti su gėlynų žiedais, be to, jি laikoma labai reta Respublikoje. Netyčia galima

Juodupės pelkėje

Nariuotoji ilgalūpė
Foto: Broniaus Šablevičiaus

Pelkinė uolaskėlė
Foto: Broniaus Šablevičiaus

užėiti statujį atgiri - pataisa "atsiskyrėli" nes jis nesudaro didesnių plotų, o augavos po keletą kelmeilių. Pataisas nešliaužia žeme, kaip kiti, - vien statūs žemė stiebai. Atgiris auga dažname rajone, bet visur negausiai. Čia pat pasirodo "tikrosios" pelkės pradžia: medžiai užleidžia vietą nendremis, viksvoms, samanoms, o po ju - atviras vanduo. Jame per visą vasarą žydi baliniai skendiniai. Jie gaudo bestuburius gyvūnelius ir jais maitinasi... Nuvijus į šalį gausias gyvates, žengiamo per minkstus kiminus toliau. Sustabdo neįprasti augalai: stiebeliai balsvi su rausvais mažais žiedais. Tai dar viena bechlorofilė orchidėja tiesa, labai kukli, bet su paslaptingu vardu - nariuotoji ilgalūpė. Vos išdygusi sužydi ir greit išnyksta be pėdsako. Jos kaimynai - pelkinė laksva, dvilapis purvulolis ir vienalapis gegutis - irgi orchidiniai augalai, nors žali, bet sunkiai pastebimi, nes smulkiai lapukais ir dar smulkesniais žiedukais. Tačiau pamatyti ir pažinti būtinai reikėtų - visi laikomi gana retais. Ilgai žydi pelkinis skiautalūpis. Viškų tarpe jo žiedai išsiškiria baltu puošnumu. Vasarai pervirtus į liepos pabaigą, pasirodo pirmieji pelkinės uolaskėles žiedai. Jie geltonai auksiniai, kiekvienas žiedapis oranžiniai taškuotas. Retai matomą uolaskėlę galima surasti tik jai žydint, (Nukelta į 10 psl.)

(Atkelta iš 9 psl.)

10
nes augalo stiebai
ir lapai smulkūs.
Beje, čia yra net
retuju viksvų rū-
sių. Tai liūtinė ir
šluotelinė viksvos.
Pamažu paliekame šią ne-
didele pelkės atvirą vietą ir
sekame palei atsiradusio
upeliuko srovę. Juodupio
slenis neplatus, užtut stip-
riai užpelkejės ir dažnai
gilus, abipus suspaustas sta-
ciu slaitu. Slėnio augalija
labai sodri, maitinama daug-
lio šaltinių. Kartais jie
iteka kaip savarankiški upeliai. Ant išvešėjusių gel-
svalapės usnies šaknų mai-
tinasi ir išauga parazitinis
augalas - blyskioji džiove-
kle. Respublikoje ji rasta
bene trijose vietose. Kran-
tuose, palei pat vandenį,
baltais žydi kvapusis lipi-
kas, žaliuoja siauralapė dré-
gnuoč. Tamsiame eglynė-
lyje neseniai radome širdi-
nės dvigunės grupeles. Kar-
tu su kiaušinės dvigunė,
jos papildo retuju augalų
sarašą. Dėmesingai paeš-
kojus, surasime neįprastą
papartį - plaukuotąjį pa-

Juodupės pelkėje

partuoli. Visų retų ir rete-
nių augalų neišvardinsi.
Be to, ir "eiliniai" augalai
čia atrodo neįprastai - u-
pelinės veronikos, nuodin-
gosios nuokanos, pelkiniai
vėdrynai. Pelkinės usnys
siekių iki dviejų metrų auk-
ščio... Juodas upelio dug-
nas, užsikonservavę jam
medžių kamienai ir tyras
vanduo suteikia šiai pelkės
atkarpai neįprasto grožio ir
neliesost gamtos įspūdį.
Juodupės pelkė užkinės vei-
klos itaka menka. Svar-
biausia yra išsaugoti natū-
ralią miško kaitą pelkės
šiaurinėje dalyje, kurioje
giliau paslėpti vandenys greit
išeina į paviršiu ir palaiko
žemapelkės būdingą reži-
mą. Pelkėje atliekami bent
minimalus retuju augalų
būklės stebėjimai. Augalų
vegetavimui pastebimo pa-
vojaus kol kas nera. Taigi
pelkė galetų būti retuju
augalų pažinimo mokykla.

Bronius Šablevičius
Vyres. mokslo linis
bendradarbis

Girinis iš Daunorių

Mūsų dienomis sunku rasti kažką pastovaus, nesibaškančio. Net gamta ir tai krečia pokštus visai nebūdin-gus metų laikų kaitai. Dar sunkiau rasti pastovius žmones - tokius, kurie būtų išdirbę vienoje vietoje visa savo gyvenimą. Tačiau ne veltui sakoma: kas ieško - randa.

Aukštaitijos nacionaliniame parke, Utenos rajono, Daunorių kaime gyvena Juozas Barkus. Jis dirba eiguliu Minčiagirės girininkijoje. Ir ne metus ar du, beveik puse amžiaus - 46 metus. Tai viena pastovumo puse. Antra - sis, tarp miškų išaugęs žmogus yra gimus tame pačiame Daunorių kaime. Be to nuo pat savo darbo pradžios dirba toje pačioje eiguvoje. Pagarbą kelia žmogaus sugebėjimas taip mylėti gimtasis vietas, nuosekliai dirbtį pradėtą darbą. Pokalbyje su juo išryškėjo dar viena savybė, ypač reikalinga mūsų dienomis - toliarantišku-mas. Devyni girininkai pasikeitė per tuos 46-erius gerbiamo eigulio darbo metus, tačiau jo paties žodžiais ta-
riant: "Gerau su girininkais sugyvenau. Nesipykau. Žmo-gus su žniogumi turi rasti bendrą kalbą tik ramiai be-sikalbdami". O ta pokalbio

ramybė ir paprastumas plaukite plaukia iš Jono Barkaus kalbos.

Pradėjo jis dirbti 1946 metų lapkričio mėnesį, kai miškuose vyko intensyvi "klassių laisvėjimo" kova. Ir toje dramatiškoje surutėje dirbtī eiguliu švelniai tariant buvo nelengva. Nors gerbiamas eigulys nesiskundžia: geras žmogus greit užmiršta skriaudas. Darbo pradžioje nebuvovo ir jokios technikos. Išskyrus pjūklą, savo rankas ir arkli. Nežiūrint sunkumų šis žmogus per laiko audras išneše, išsaugojo žmogiškumą ir orumą. Eigulys Juozas Barkus ne kartą buvo apdovanotas garbės raštais. Esme aišku ne raštuose, bet, kokia valdžia bebuvo, visgi įvertino šio žmogaus meilę savo pamėgtam darbui.

1992 metų gruodžio 28 diena jo gyvenimine - neeilinė. Gerbiamam Juozui Bar-kui sukako 70 metų. Todėl užbaigtai norėčiau palinkėjimais. Jūs sakėte: "Kadaisė pasodintos eglaitės ir pušaitės išaugo į brandų mišką". Žiūrėdamas į jas prisimenat visą savo gyvenimą. Tegu Jūsų gyvenimo medis auga ir tvirtai laikosi šaknimis žemėje, kleisdamas ramybę ir šilumą.

Vytautas Juodagalvis

Sakmės

Va nelabai saniai, ti netoli Tauragnu, Aržutėnu kaimi tai buva. Tai kai pradeja vaidint, kad pristygta rodas! Ir dieną, saka, va vyrai susrinka, tai un siens pakabintų divaniukų kaks vėjas nutveria ir išneša. Ir ko nedare, jau išeina kas ką sake, tų dare. Je anys pakviete jau kunigą, kad išvytų. Kunigas, saka, žvakį padėja. Pradėja melstis jau, tai kai dave akmeniu, net visa žvakė subyrėja. Saka, taini jau paskiau rada raščiukų parašytų, kad saka, aš išeinu kiton vietan. Ir nuo to karta daugiau nieka nedarydava.

Venoj vietaj nupirkia pirkį. Tam kaimi mes ir gyvenam. Tai kai tik vakaras, tai papečej (apacioj pečiaus papečys būna), saka, kala ir kala vis: tuk, tuk, tuk, tuk. Dienų gi nekala. Kai tik vakaras - ir kala. Tai kartu juos pamokė: paimkit grabnyčių žvakį, uždekit škaplierių ir tadu uždinkit. Nu taip ir padare. Po to puodų nuvertė ir rada du vaikūcius. Tadu liepė: "Jau kai rasta, tai tuojo krikštykit". Nu tai ana kaip makėja, tai teip ir krikstija. Pražuva jau tos galvas ir nuo ta karta nygdi nekaldaava.

Netoli mūs, per miškelį, kadu važiuoda-
va, tai jeigu važiuotas važiuoja - arklys
išsikinkydava. Kaip tik ton vietan atvažiuo-
dava, išsikinkydava. Je kaip, kas ti ji iškinky-
dava, tai nežinom.

(Paulina Blažūnienė.
Ažvinčių kaimas.
1991 m. Užraše Ažvinčių kraštotyrinės
ekspedicijos dalyviai)

Prauvinė. Pasakojimai.

Istorija

S.Tarvydas

Lietuvos Respublikos sienų susidarymą nulėmė jėgų santykis, kuris buvo neproporcingai didelis mūsų jaunai valstybei, palyginus su gausiu mūsų priešų jėgomis. Todėl sienų atžvilgiu Lietuvos Respublika labai netobulas, dar nebaigtas kūrinys, nes dabartinės valstybės sienos neaprėpia nei istorinės, nei ekonomi-
nės, nei gamtinės, nei etnografinės, nei lingvistinės (kalbinės) Lietuvos.

Nagrinėjant buvusias ir esamas Lietuvos sienas istoriniu ir geografiniu požiūriu, visoje nuogybėje iškyla tragiškas mūsų tautos ir valstybės likimas.

Prof. K. Pakšto apskaičiavimu, XIII a. pradžioje susikurusi lietuvių valstybė apėmė 110 000 km² lietuviškai kalbančių ir pagoniškos religijos žemius. Visą tą plotą per 200 metų iš vakarų ir iš žiemų negalestingai puldinėdavo teutonų riteriai, remiami beveik visos krikščioniškos Europos. Prideng tikibine kraiste, jie skelbė nori Lietuvą pakrikštysti, bet tikrumoje jie per krikštą norėjo išsigyti politinių teisių į lietuvių žemes.

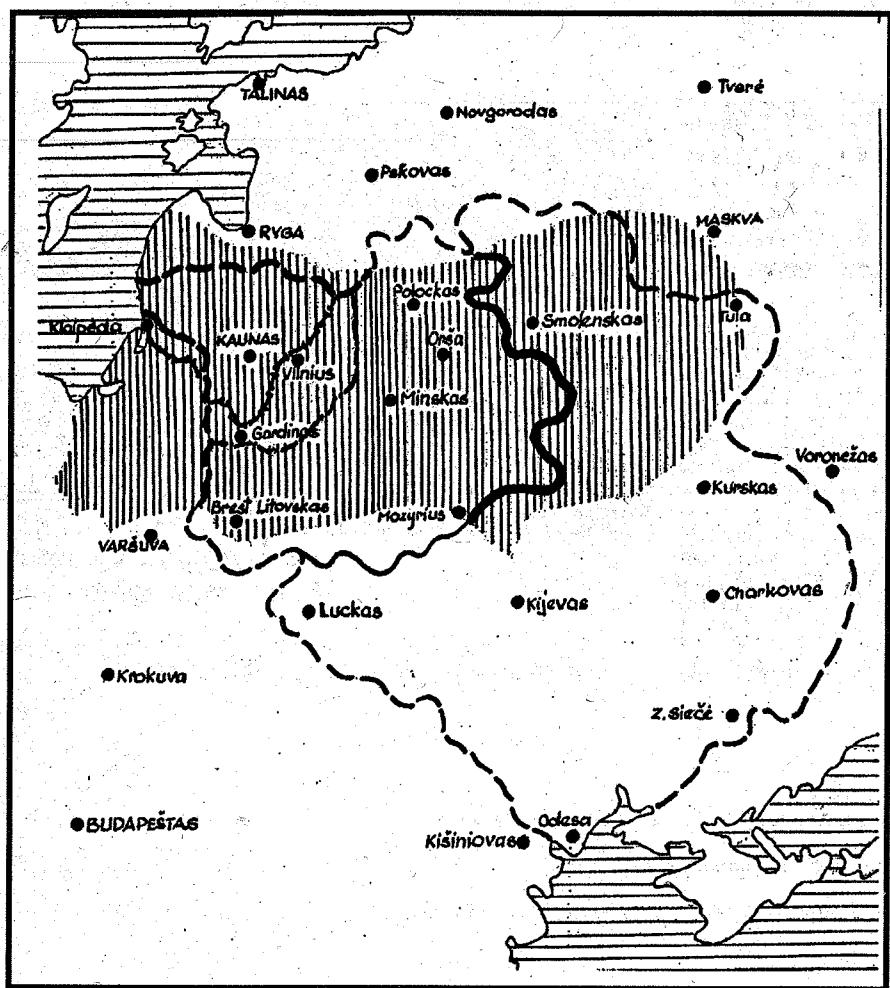
Nebegalėdami varyti jokios ekspansijos į vakarus ir į žemius, lietuvių aptiko silpnėsių vietų savo rytiniuose ir pietiniuose pasieniuose, kur rusų kunigaičiai buvo susilpnėję kovose su tutoriais ir dėl savitario vaidų. Sitos aplinkybės igalino didžiuosius Lietuvos kunigaikščius veržtis į gudų, ukrainiečių ir net tutorių žemes.

Lietuvos ekspansija prasidėjo XIII a. ir savo viršinių pasiekė XV a. pradžioje. Tada Vytauto Didžiojo valstybė aprėpe 850 000 km². Tai buvo istorinės Lietuvos ploto maksimumas. Dabar šiame plote gyvena apie 56 mln. gyventojų. Žiemiųose Lietuva siekė Baltijos jūrą prie Palangos, o pietuose, tutorių žemėse, atsirėmusi į Jūdosias jūras, kur beveik simtą metų valdė Chadžibėjaus uostą, t.y. dabartinę Odessą. XV a. Lietuvai priklausė visos Gudų žemės, beveik visa Ukraina, dalis tikrosios Rusijos iki Maskvos apylinkių ir tutorių kraštai prie Joduvių jūrų. Šita didžiule

(Nukelta i 11 psl.)

(Atkelta iš 10 psl.)

Lietuvos sienų problemos

valstybė nuo 1494 m. iki 1569 m. sumažėjo nuo 850 000 km² iki 320 000 km². Didesnę dalį prarastą žemę užkariavo sustiprėjusi Rusija, bet nedaug mažesnius kašnius gavo ir Lenkija. Prie Juodųjų jūrų Lietuvos vėliau išsilikė tik apie 100 metrų. Kijevą ir didesnę Ukrainos dalį ji valdė apie 200 metrų, taigi čia Lietuvos istorijai tenka tikta desimtoji ar penktoji istorinio periodo dalis. Bet Gudų žemėse Lietuvos valdžia laikėsi iki pirmojo Lietuvos padalinimo 1772 m., t.y. apie 500 metrų. Taigi, tie 320 000 km² ir sudaro istorinės Lietuvos ploto minimumą. Tas plotas visai lygus prieškarinei Vengrijos karalystei. Dabar šitų plotų politinė priklausomybė skirstosi maždaug taip: Sovietų Federacija valdo apie 150 000 km², Lenkija - 117 000 km² ir Lietuva - 53 000 km² (be Klaipėdos krašto). Gyventojų šiamė plothe iš viso yra apie 14 000 000, kurių tarpe gudiškai kalbančių yra apie 8 mln., lietuviškai kalbančių - apie 2,5 mln., žydų - arti 1,5 mln., rusų - arti 1 mln., lenkų - daugiau kaip 0,5 mln. ir ukrainiečių - 0,5 mln.

Šiąja proga įdomu pažymėti, kad 1918 m., kai pradėjo Europoje kurtis bei atsistatyti visa eilė senų ir naujų valstybių, Sovietų Rusijoje jau buvo suformuota valdžia, kuri turėjo valdyti lietuvių-gudų federalinę respubliką, su bendra jų sostine Vilniuje. Sitą Lietuvos-Gudijos respubliką tvirtai ginklu rėmė visa Sovietų Rusija, su kuria naujoji respublika turėjo siekti i federalinius ryšius, neieškodama pilnos nepriklausomybės. Tokia valstybė būtu apėmusi visą Nemuno baseiną, didelę dalį Dnepro ir mažą dalį Dauguvos baseiną. Vilnius, kaip sostinė, ir Klaipėda, kaip vienintelis natūralus tokios valstybės uostas, būtų gavę palankiausias sąlygasapti milijoninius miestais.

Panašia istorinės Lietuvos atstatymo idėja, skleidė ir sulenkėjė šio platoaus krašto dvarininkai, kurių tipingu astovu galima laikyti lietuvių kilmės Lenkijos maršala Juozą Pilsudskį, kuris 1919-1920 m. bande ginklu atstatyti seną istorinę Lietuvą ir surišti ją bent kokiais federaciniams ryšiams su Lenkija. Bet lenkai jos vidaus santvarką visai kitaip vaizdavosi, kaip gudai ir rusai.

Vietoje dviejų kantonų lenkai numatė tris kantonus: lietuvišką Kaune, gudišką Minske ir lenkišką Vilniuje, kur būtu buvusi kartu ir federacinė sostinė. Tokioje valstybėje lenkai tikėjos gauti vadovaujamą vaidmenį. Bet daugumas lenkų realistų nepasitekojo Pilsudskio ir jo šalininkų romantiskomis svajonėmis ir numatė, kad kylantis lietuvių ir gudų tautinis susipratimas ir brėstanti jų kultūra, nebenorės užleisti lenkams tokio vadovaujamo kultūrinio ir politinio vaidmens, koki jie yra turėję netolimoje praeityje.

Pačiuose lietuviuose istorinės Lietuvos idėja buvo beveik visiškai išnykusi, o Lietuvos federacija su Lenkija visų lietuvių buvo sutikta su didžiausiu pasipriešinimu, nes lietuviai svajojo apie tautinę, visai nepriklausomą savo valstybę, kurioje jie sudarytų daugumą gyventojų. Lietuviai tenėjo prie savo valstybės priglausti tik tuos gudiškus pakraščius, kurių ekonomiškai stipriai gravituoja į Vilnių bei kitus Lietuvos miestus. Tokiomis svetimos kalbos sritimis buvo numatyta suteikti plačią kultūrinę autonomiją.

Kas bent kiek geopolitiškai ir ekonomiškai moka galvoti, tas, pažvelges į žemėlapį, turi pripažinti, jog Nemuno baseinas taip yra harmoningas, taip patogiai orientuotas į Baltiją ir turi tokius patogius kontūrus, jog su mažomis išimtimis ir papildymais jis turi sudaryti vieną valstybę, išskai vieningą, nors etniškai įvairių ir politiskai decentralizuotą. Taigi, visas Nemuno upynas sudaro gamtinę ir ekonominę Lietuvą. Labai didelę klaidą darė senovės lietuvių, kad į Nemuno baseiną išeido daug svetimo elementų.

I ekonominės Lietuvos plotą įeina visa šių dienų Lietuvos valstybė su 2 500 000 gyventojų, Vilniaus ir Naugarduko vaivadijos ir trečdalis Balstogės vaivadijos, kuriose gyventojų yra apie 3 100 000. Tuo būdu ekonominė Lietuva turėtų (1939 m. apskaičiavimui) apie 5 650 000 gyventojų ir 120 000 km² žemės plotą. Tokių ribų Lietuva apimtų visus Lietuvos žemėvaidžius. Todėl ekonominė Lietuva nuostabiai sutampa su gamtinė Lietuva. Platesnių ribų ekonominė Lietuva sutampa su minimaline istorine Lietuva.

Kalbėdami apie etnografinę Lietuvą, turime, nors trumpai, prisiminti lietuvių kilmę priešistoriniai laikai. Šių laikų kalbininkai mano, kad baltų (aisčių) kalbinė grupė išskyrė iš bendros indo-europiečių šeimos apie 1500 m. pr. Kr. Archeologai ir kalbininkai yra surinkę duomenų, rodančių, kad baltai nuo savo atsiradimo iki Kristaus gimimo (o gal kiek ilgiau) gyveno didelės Rytų Europos lygumose tarp Žemutinės Vyslos, Dauguvos ir Pripetės, o rytuose siekė net Volgos ir Okos aukštupius. Sitas plotas apima 430 000 km², vadinas, jis nedaug mažesnis kaip Prancūzija ir beveik du kartus didesnis kaip Anglija. Neries ir Nemuno versmės tuomet buvo beveik baltų gyvenamojo ploto viduryje.

Baltų diferenciacija, kalbininkų manymu, prasidėjusi jau V a. pr. Kr. Tada (nuo V iki III a. pr. Kr.) iš bendros baltų šeimos pirmieji išskyrė prūsai, gyvenę tarp Vyslos ir Nemuno. Žymiai vėliau, Kristaus eros pradžioje, rytiniai baltai taip pat suskilo į lietuvius ir latvius. XIII a. pradžioje lietuvių pradėjo organizuoti savo valstybę ir kurti savo istoriją. Tu istorinių laikų pradžioje, pasak išgarsejusio mūsų kalbininko K. Būgos pažiūrų, lietuvių kalbos rytinė riba siekė Dauguvą prie Dysnos žiočių ir iš čia ėjo į pietus pro Vileiką į Nemuno aukštupį prie Beržūnų žiočių ir toliau Nemuno vaga į Gardino. XIII a. ir vėlesniuose amžiaus lietuvių gyvenamoji erdvė rodo tendencijos siaurėti slavų naudai rytuose ir pietuose; o plėstis bent truputį vakaruose, kur jieems buvo lemta paveldėti bent dalį vokiečių naikinamų prūsų žemų. Tarp XII a. pradžios ir XV a. pabaigos maksimalinės lietuvių tautos ir kalbos ribos siekė iki 110 000 km². Be to, šiai amžiai labai sparčiai augo Lietuvos valstybė, XV a. pradžioje jau turėjusi 850 000 km², o su vasališkomis arba į Lietuvą politiskai gravituojančiomis rusų žemėmis apėmusi visą milijoną km². Lietuvos etnografinės ribos buvo identiškos su jos kalbinėmis ribomis gal iki XIII a. pabaigos ar šiek tiek ilgiau. Tai buvo etnografinės Lietuvos maksimumas, apėmęs plotą gal iki 110 000 km². Dėl visiško nutautimo Lietuvos pakraščių etnografinės Lietuvos minimumas sudaro 83 000 km² su 3 800 000 gyventojų.

VOLZINCE

SUNKUS PAMĀSTYMAS KRAUTUVĒJ PRIE KIAUŠINIŪ, KURIU NEGALI ĪPIRKTI...

Pažvelkite į Žemę iš kosmoso. Tai rutulelis, spindintis mėlynai žaliu švystėjimu. Jei žūresi iš toliau, nuo Marso, Žemė bus tik žvaigždė, o jei iš dar toliau - už Saulės sistemos ribų - žemės iš viso net neįžiūrėsime. O aplink - beore, mirtinų spinduliu varstoma erdvė. Begalinė, nesibaigianti, tikrai baisi erdvė. Na, nei tu kur išvažiuosi, nei išskrisi, nei oro, nei vandens neparsigabensi, katastrofai ištikus, niekur nepersikelsi, o jeigu šauksi - niekas o niekas neatsilieps. O toje mažytele Žemeje, pamestoje Visatos juodumoje, išivaizduok, žmogeliukai, smulkus padarėliai, gležni ir lengvai pažeidžiami, galvoja esą viso sveto centras ir daugiau - nieko! Tėvas lupa vaiką dėl muses žarnelių, žmona graužia vyrą dėl ne vietoj padėtu batu. Kerštingas kaimynas eina sprogdinti privataus kioskelio. Valstybėje tie patys tėvynainiai žudo savuosius. Salis pakilo prieš kitą šalį. Žmogus gamtai tapo tobuliausiu ir galutiniu kūrimiu. Tačiau pats žmogus to dar nejrodė.

Pažvelkite į Žemę iš kosmoso tolybių. Tokia mažytė planeta, kaip kruopa. O joje - žmogeliukai knibžda.

Bronius Šablevičius

Bro Ša

Mintys klaidžioja po galvą

Jei kas netiki, kad liūdesys geriau už džiaugsmą, tegu aplanko vaikystės vietas.

Kai liūdesys geriau už džiaugsmą, vadinas pradedi susimastyti.

Jei neviltis labai didelė, ji gali išgelbėti: žmogus pamato ir kitą gyvenimo variantą.

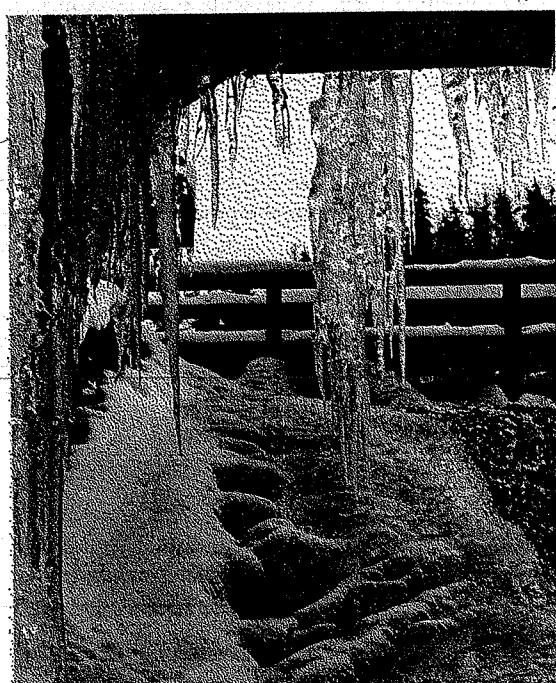
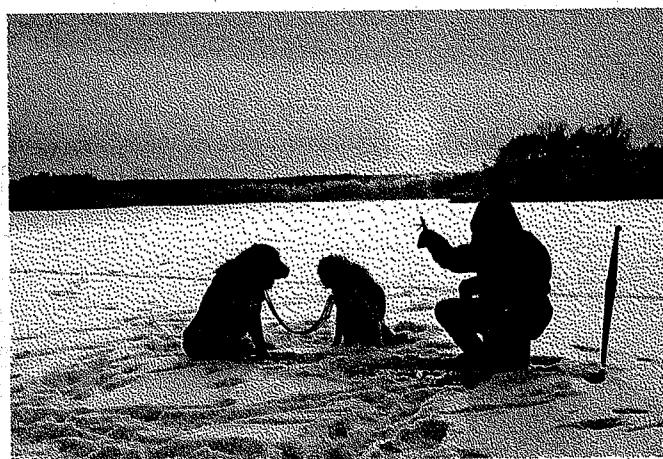
Sako, melo kojos trumpos. Užtat tokios stiprios.

Jei uošvė kaip žemuogė, tai gyvenimas - kaip avietė.

Tik seniai numirė gali iškesti jų visišką užmiršimą.

Gal ungurys užkibs?

Foto: Petro Bilko

Pavasario pranašai

Foto: Petro Bilko

Likimo laiškas

Kažkada, toli vaikystėje, kai vos tik pradėjo reikštis protas, atmenu: miške pamačiau visai nerealų, geltonumu žerintį paukštį. Jis praskrido kai ugnies strėlę, palikęs nuostabą, ir dingę ne tik sodrioje egliu žalumoje, bet, regis, ir tolimesniame mano gyvenime. Atpažinau jį po... 30 metų. Tai buvo volungė. Dabar supratau: taip praskrido likimas, prieš pat akis apsireiškės konkretiū pavidualu manojo kelio pradžioje. Tik po ilgų ieškojimų prasidejo darbas ir gyvenimas su paukščiais.

Likimas mums kalba reiškinį kalba, vaizdas, garsais, bet dėl savo netobulumo nesugebame laiku perskaityti lemties siunčiamų laiškų. Argi jūs niekada nesate gavę tokio laiško?

Apgaulingas medus

Gyvenimas - kaip medus. Ir saldus, ir, beje, dovanotas. Jau tiek daug gyventa, taip įspainiota į gyvenimą, jog visas esu išsitepęs tuo medumi. Todėl limpa visokie daiktai, reiškiniai, įvykiai, mintys ir žmonės. Jaučiuosi lyg plunksnose miegojės. Kiekviena tokia prikibusi plunksna - tai priliptęs rūpestis rūpestėlis, darbas darbelis. Visus reikiā apmāstyti ir īveikti, visus nudirbtis, nes kitaip vaikščiosi apkibės šiukslėmis. Tik kažin, ar tai medus, gal degutas?

Kaip apsivalyti nuo nereikalingų, smulkų, pašalinių darbų ir piktašių ir sukaupti jėgas vienai krypciai?

Petras Panavas

Prieš audrą

Ko gero arčiaja audra.
Ko gero - audros jau pradžia.
O žemes žalumas - nors verk.
O sodų baltumas -
Tarytum vaikystei,
Pavirtusioj šiandien gražia.

Ir žmones - tarytum ne tie.
Ir žodžiai - tarytum ne tie.
Nutraukta per galvas merginos
Lengvas suknėles
Ir brenda i ezero vėsą,
Ir ūkciaja.

Ir ūkciaja Ilgy,
Ukojo kranuos,
Ir ūkčios,
Kol aidas ju džiaugsmą kartos.
O sodų baltumas - nors verk.
O žingsnių lengumas -
O drebules medžio bebalsė rauda -
Ko gero - arčiaja audra - - - - -

Petras Panavas

PRELIUDAS

Žeimena Žemynėle,
Koks ilgas, vingiuotas kelias...
Žeimena Žemynėle,
Iš kur mes, sakyk?
Iš kur?
Zilstancios motinėlės,
Senovinės ulytėlės
Ir vienišas vilko kaukimas
Tarp ežerų ir miškų.

Aukštū neaukštū aukštaičiai,
Zemi nežemi žemaičiai.
Žodžiai - medus ir pikčioli -
Iš pirmapradžių ūkų.
Kaudos triukšmingos vaises,
Žirgo žvengimas, maises,
Priskimstos ligi stangrumo
Kvapo šiu laukų...

Rugelai nepaseti,
Laukelai neakėti.
Paraudo visi pakraštėliai
Nuo gaisru lyg žaru.
Kas pataleli šildys,
Bera žirgelį girdys?
Kas keps duonele skalsia
Ant žalių ajerų?

Žeimena Žemynėle,
Motina motinele.
Dar busim,
Visokie busim -
Teisūs,
Neteisus labai.
Araugs sumindytos gėlės,
Nusvis siuos kalneliuos vėles,
Ir bus gražiai surašyt
Vien gražus mūsų darbai - -

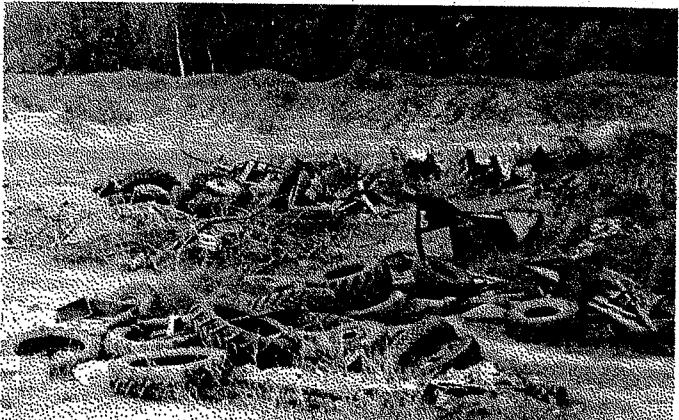
KULTŪRINGŲ ATLIEKŲ PANAUDOJIMAS

Kas yra kultūra? Tai - kultūrinė daržovė, auganti su kultūrintose salygose. Na, o kai užauga tai... Teisingai: nurauna, nuveža, nuperkam, suvalgom. Ir viskas? Na ką ten! Dar kažkas kažkur virškinasi, po to juda žemyn ir išmetama pro "liuką" jau visai ne kultūringa atlieka. Tačiau ji būtinai reikalinga, kad išaugtų nauja kultūrinė daržovė. Tokia kultūringos daržovės likimo istorija. Nepaini, logiška. O kaip su žmonių kultūra?

Galima žmogu ne tik kultūringai apsukti prie prekybalio, bet ir kultūringai užmušti tarpuvarte. Juk galima?! Tik koki žodži labiausiai tiktų panaudoti norint įvardinti šiuos "kultūringus" poelgis? Gal tiktų - kultūringu atlieku požymiai.

Mūsų liudis labai kūrybinga: ji sukūrė ir tokį posaki - iš didelio rašto išejo iš krasto. Ne mažiau žinomas ir kitas - lenk medi kol jaunas. Jie abu tiesiogiai susieti su kultūros progreso eiga žmogaus viduriuose arba sieloje; žiūrint kuo kas turtingas ir iš kur kildina savo kultūros pradžią. Pavyzdžiu: nueinu i valgyklą ir sakau: "labai prasčiau paduoti man vieną kotletą". Ir ką gi: bežiūrint kol paduos tą patiekalą pilvas kultūringai suuržges paragina pardaveja pasiskubinti. Tik, deja, pardaveja užimta nagų "apdaila". O gaila, juk aš toks kultūringas! Laukiu ir nesuvokiu: ar aš perdaug kultūringas (iš didelio rašto...) ar pardaveja sukalkejus (lenk medi...). Tai cia tik buitinis pavyzdys. Bet gržkimi į "normalų, superkultūringą" Lietuvos piliecių gyvenimą. Nežinau ką "pridarytu" Žmogaus teisių gynimo chartija, jei už nekultūringą elgesį būtu skiriama mirties bausmė. Lietuvoje, tikriausiai, įsigalėtu "korsikietiška vendeta" o gal ir suliepsnotu inkvizicijos lauzai. Ir tai būtu teisingai! Bet ką mums gali tokios drastiškos priemonės? Nieko. Tik iš vieno kraštinumo persuktume į kitą. Pavyzdžiu: jei dabar senutei neužleidžiam vietos kokiam nors ...-buse, tai po "kultūros inkvizicijos" siautėjimo mes tą pačią senutę ne tik pasodintume, bet ir paguldytume, lopsinė sudainuotume, per gatvę pernestume, į namus nunestumėme ir t.t. Tik vieną dalyką pamirštam: senelė irgi žmogus; nori ir ji kultūringai numirti. Juk reikalinga kultūrinė traša, kad kultūringai užaugtu mūsų "laimingas rytojus". Jau auga. Ar kultūringai? Hm... Kaip čia pasakius, kad nepamelavus? Auga. Auga. auga... Kuo užaugs? Gal užaugs jei "nenukeps"

sukultūrinti herbicidai, kaip antai: ...-titucija, ...-manija, ...-lizmas...

Ažuolas meta giles - auga nauji ažuolai, paukščiai grīžta iš pietų - bus nauji čiulbančių, varlės ir kateč pavasači eina iš proto - bus daugiau kurkiančių ir murkiančių, o žmogus gimdo vaikus, kad būtų daugiau... "kultūringu atlieku". Nepritekius gimdo prievertą, storžieviškumą, pykti ir kitas negatyvių gyvenimo puses. Iseitų, kad viso šio purvo priežastis nepritekius! Bus dešros, naftos, ungrui, be to pinigai ir bus ramu, kultūringa, saldžiarugštė aplinka?! Deja... Kiek mums "bekištų" vistiek bus per mažai. Mūsų protuose ir skrandžiuose jau gime pirmosios "kultūros" apraškos - nepalenkiamas noras ryt, nešt, krauti ir to pasekoje susikultūrinti. Tačiau nepamiškim - kiekviena antikultūra viro traša, kuri patrės naujas kultūringų atliekų kartas...!

Vytautas Juodagalvis

Jūsų šlapimas. Cerkite jį į sveikata!

La-abai rimtas ir mokslinis urinoterapijos aiškinimas. Liaudyje seniai sklando visokios kalbos apie šlapimo gériną. Bet šis dalykas toks neįprastas ir fantastiškas, kad dauguma žmonių nenori nė klausytis apie naują "gérinimų" rūši. Na, jei kas nenori klausytis, tai tegu nors paskaito. Stai ką rašo Nadiežda Semionova, ta pati, kuri garsėja netradiciniais gydymo būdais.

Visi žinom: dėl savo artimo, bičiulio, draugo padarysi daugiau, negu dėl saves. N.Semionova pirma kartą išgėrė 200 ml šlapimo, norėdama išgydyti ne save, o savo draugę. Si buvo išrašyta iš ligoninės kaip nepagydoma pleuritu. Svarbiausia - sugebėti peržengti baisų psychologinį barjerą.

N.Semionova sako, kad po pirmojo bandymo skonis burnoje greit išnyko, o savijauta pagerejо visai parai. Tai sukelė susidomejimą, ir padėjo įkalbėti ligonę. Po kurio laiko pleūritis baigėsi. Gydytojas ištarė: "Apsirikome nustatydam i liga..."

Truputį istorijos. Urinoterapija labai labai senas gydymo būdas. Bibilioje yra taip pasakyta: "Tiktai tas gyvena nesirgamas ir ilgai, kuris išmoksta gerti drėgmę iš nuosavojo indo" (vert. iš rusų k.). Senovės Indijos mokslas irgi buvo sukaupęs turtingiausią medžiagą apie stebuklingą urinoterapijos poveiki. Idomus pavyzdys. Daktaras Sastris Indijos ministrui pirminknu tapo 75 metų amžiaus. Spaudai jis pareiškė, kad jis tas žmogus, kuris 10 kartų mažiau valgo ir 10 kartų daugiau dirba, negu kiti. Dirbo dieną jis pradeda nuo karvės šlapimo stiklinės. Biologas-daktaras Sastris visą gyvenimą paskyrė sveikatos palaikymui urinoterapijos būdu. Vėliau, dabartiniuose laikais, garsusis Irano ajatola Chomeinis interviu metu iргi prisipažino rytais gerias savo šlapimą.

Pirmasis urinoterapijos institutas buvo įkurtas Rusijoje. Vadovavo daktaras Aleksejus Zamkovas. (Apie jo veiklą raše "Medicinskaja gazeta" 1989.01.24). Jo pacientai vadino jį "gydytoju iš Dievo malonės". Jis i šiuolaikinę mediciną perkėlė senovės Tibeto, senovės Indijos gydymo metodus. A.Zamkovas išgarsėjo, tuo labiausiai erzino jo kolegas. Jie surengė tikrą diversiją: į aparatus su šlapimo mėginiu 53 ligoniams jie ipyle sieros rūgštis. Tik paties daktaro dėmesingumas sutrugdė ivykti katastrofai. Bet A.Zamkovą užpjude. Išvaikė ir institutą. Nepadėjo ir žmonos padėtis: ji buvo labai žymi šio amžiaus vidurio skulptorė Vera Muchina, Stalino premijos laureatė. A.Zamkovas mirė nuo infarkto. Stalino epocha susidororojo su gabiu ir neeiliniu mokslininku.

Taigi, kas vyksta organizme, kai išgeriam tokį egzotišką vaistą? Visų pirma, urina - "skalbimo priemonė", palaikanti organizme reikiama ir optimalią hormoninį foną. Vidaus sekrecijos liaukos gamina hormonus ir antikūnius ir išskiria juos tiesiai į kraują. Kai mes neteisingai maitinamės, kai lieka neisiavinčios maistas, kai sutrikęs šarminis-rūgštinis virškinimo santiukis ir t.t., ant kraujagyslių sienelių nusėda cholesterolinas ir kt. cheminės medžiagos. Todėl hormonai ir antikūnai į kraują nebegali patekti, o jei kanalai ir lieka, tai perdaug siauri. Organizmu tai tragedija! Kai kūne atsiranda ligos židinys, liaukos pagal signalą ima išskirti antikūnius ir hormonus, tiksliai nutaikytus prieš prasidėjusią liga. Sitaip kraujuje atsiranda ir priešvėziniai antikūnai. Bet išejimas iš liaukų užkimštas, uždarytas. Jei liaukų išskyros, būdamos biologiškai labai aktyvios, taip ir pasilikę liaukose, jos paprasčiausiai nustotų veiku-

sios ir sunyktų. Ka daryti? Gamta duoda galimybę žmogui gyventi ir tokioje būkleje, tačiau su viena, dvejomis... dešimčia ligų iš karto. Norėdamas mus "ištempti", pagelbēti, kraujas hormonus ir antikūnius paima iš liaukų ir su venine kraujuo srove išmetą juos į inkstus. Taigi, vietoj to, kad mūsų organizmą saugotų ir gelbėtų, hormonai ir antikūnai tampona į inkstus priešais. Inkstai žmogui duoti su didele atsparumo atsarga: matematiniai modeliai parodė, jog šie organizmo filtrių galėtu tarnauti 800-1200 metų. Mes gi juos dėl neteisingos mitybos suardome per 30-50 metų. Per parą per inkstus prateka 130 l kraujų ir tik apie 1,5 l taps urina t.y. šlapimu. Ar visos šlapimo dalys nereikalingos? Ne, ne visos. Su šlapimu išskiriame ir nuosavas gydymosi medžiagas. Tai jos priduoda šlapimui spalvą, kvapą, skonį. Mes išmetame iš kuno tai, ko organizmui reikia.

Kai tik žmogus išgeria uriną, hormonai ir antikūnai patenka į virškinimo traktą. Greit jie išiurbiami į kraują, nuteka į kepenis, po to į širdi, plaučius ir arterinį kraujų rata, kuriame nuima cholesterolinį ir kt. cheminių medžiagų sluoksnį nuo kraujagyslių sienelių (tarytum skalbimo priemonė). Liaukų kanalėliai vėl atkemšami, atsiveria į kraują. Natūralus hormonų kelias vėl atstatomas. Dabar antikūnai - mūsų nuosavai vaistai - vėl atitekā į kraują. Šlapimas greitai praranda savo iprastą kvapą, spalvą ir skonį. Prakaitas tampona švarus, kūno nebereikia atšviežinti dezodorantais. Po prausimosi ilgai išlieka skanus muilo kvapas. Prasidėda kitoks biologinės sistemos gyvenimas - Žmogus. Ligos, éduosis žmogų dešimtmeciais, pasitraukia, samonė prašviesėja, atmintis paastrėja, atsparumas infekcijoms ir persalimui - nuostabus. Taip sustipriėja natūrali organizmo apsauga. Virškinamojo trakto mikroflora apvaloma. O su ją ateina natūralaus imuniteto atstatymas.

Organizmas stipriai valosi. Šlapimą geriančio žmogaus šlapimas tampona šviesesnis, svaresnis, skoniu ir kvapu jis primena vandenį.

Kaip tą daryti praktiškai?

Nusprendus pradeti gerti šlapimą, pirmiausia reikia iš anksčio pereiti prie atskirojo maitinimosi (nemaišyti kartu mėsos su duona, bulvėmis ir pan. žr. "Ladakalnis" Nr. 2, 1992), išvalyti žarnyną, nevalgyti pieno produktų (išskyrus sviestą). Nevartoti bulionų, paskanintų, su īdarais bandelių, iki minimumo sumažinti mėsos patiekalus. Reikia gerti rytinį šlapimą. Pirmuosius 30 g nupilti, o iš likusio kiekio 200 g išgerinti. Galima užkasti citrina, uogomis.

Toliau N.Semionova pateikia buvusių ligonių adresus - tuo jis patvirtina urinoterapijos poveiki. Žmonės sirgo daugeliu ligų. Išsigydę net nuo cukrinio diabeto.

Taip, urinoterapija visada turėjo priešininkų. Jie sako: šlapime yra toksiskų medžiagų. Argi galima gerti tai, ką organizmas išmetą? Galima. Savojo šlapimo toksinai sukelia imuniteto stiprėjimą. Jokia kita priemonė negalima taip greitai to padaryti. Gamtoje daug pavyzdžių apie atmeto reikalingumą: nukritę lapai - traša kitų metų vaisiams ir pan.

Gerti šlapimą - tai juk bjauru, šlykštū, žema, - pasakys kas nors. Tačiau cheminių vaistų tabletės tirpalas gali būti nė kiek ne svaresnis už šlapimo skystį. Svarbu gerti iš švarios stiklinės.

Idomu, kad XIX a.pr. Anglioje ir Airijoje išleistoje knygoje "Tūkstantis nuostabių dalykų" rašoma:

- universali ir puiki priemonė nuo vidinių ir išorinių negalavimų yra gerti savo šlapimą rytais devynias dienas ir jis išgydys skorbutą, vandenilę ir geltą;
- šiltu šlapimu plauk ausis - pagerėja klausa;
- juo prausk akis, ir akys pagis, išvalys jas, pagerins regėjimą;
- apiplauk šviežias žaizdas - jos greitai užgis;
- apiplauk apatinę kūno dalį - jis gerai gydo hemorojų ir kt. ligas.

Jeigu šlapimas iš senovės buvo žinomas kaip galingas vaistas, kodėl gi dabar jis užmirštas kaip gydymo priemonė?

(Pagal "Svet", 1991 m.)

PALŪŠĖS VARPINĖ IR VARPAI

Minėdami Ignalinos rajona mintyse ji siejame ne tik su grësmingajā atomine elektrīne, bet ir su Palūšē. Apie šī nediduka miestelī galime išgirsti itin īvairi spalviņu pasakojimū. Garsus jis ne vien savo gebejimais teikti īvairius malonumus poilsiautojams, bet ir kultūriniu bei istoriniu palikimu. Apie dailēs paminklus, kuriuos saugo senoji Palūšēs bažnycia Jūs turējote galimybēs susipažinti ankstyvesniuoje "Ladakalnio" numeriuose. Dabar norēčiau papasakoti apie kitas Palūšēs bažnycios architektūros ansamblio grožybes - varpine ir jos varpus.

Siame ansamblje īdomi ne vien senujų pastatu architektūra, bet ir jų išcirstumas. Liaudies meistrai puikiai parinko bažnycią ir varpinei vietą. Pastatus jie išdēstē taip, kad iš priekio jie būtu matomi vienu apžvelgimui. Varpine stovi bažnycios pagrindinio - vakarinio fasado ašyje. Ji pastatyta vėliau už bažnicią - pries 1800 m. Tikriausiai, net Palūšēs senuviai nepamena, kad ji pradžioje buvo pereinama su dvejomis arkinėmis durimis. I bažnycios šventorių buvo einama pro varpinę. Tik 1892 m. vakarinės durys buvo užkaltos, o vartai ī šventorių padaryti šalia varpinės. Siandien apsilanke Palūšēje Jūs matysite jā maždaug tokią - tai aštuonkampis, dviejų aukštų, 10,2 m aukščio piramidiniu malksnų stogu dengtas pastatas. Pirmas varpinės aukštas surestas iš tašytų rastų, vertikaliai apkaltas lentomis. Pirmasis aukštas daug aukštesnis už antrajį. Sienos apaciōje aklinos, tiki rytinėje, atsukoje ī bažnycią sienoje yra stačiakampės, dviverės, lentelemis apkaltos durys ir nedidelis langelis. Antrą aukštą nuro pirmojo atskiria dekoratyvinė arkada. Arkų viršus yra pusiau lenktos formos - padarytas ištašant rastą. Pro šią arkadą placių sklinda varpų gausmas. Varpine, kaip ir bažnycia, nedauzta. Palūšēs varpine saugo du yarpus. Jie taip pat vertingi kaip XVIII a. taikomosios dailēs pavyzdžiai. Sie varpai buvo pašventinti kartu su bažnicią 1767 m. Gal ne vienam vietiniam gyventojui bus naujiena, kad varpai turi vardus - tai Mykolo ir Juozapo Bazilevskio vardu - bažnycios fundatoriaus garbei. Abiejų varpu autoriai bei gaminusios dirbtuvės nežinomas. Sių kūrinių struktūra īprasta šios rūšies dirbiniais - jie atlieti iš žalvario. Varpu korpusai puošti ornamentais. Mykolo varpo ornamentas sukomponuotas iš smulkų augalų lapų, jo piešinys lankstus, gyvas rešefo bangavimas sukuria šviesos ir šeselių kontrastus. Šio varpo karūna šešių ašų, serdis išgoka su rutuliniu svambalu. Sudėtiniai dalii santykiai būdingi barokui. Juozapo varpo individualios savybės; itin susilauringta viršutinė varpo dalis, karūna šešių lenktų ašų, nedidelė, serdis ilga su sudvejintu svambalu.

Sie varpai jau daugiau nei pora šimtmeciui kviečia tikinčiuosius pasimelsti, netikinčius pasigrožeti protėvių darbštumu ir subtiliu meniniu skoniu. Toks medinės architektūros ansamblis vienintelis Lietuvoje. Norint pajauti, jei tikrųjų groži ir didybę reikia pamatyti pačiam. Atsiliepkite ī varpų kvietimą. Itin džiugiai ir noriai jie kviečia į Šv. Lauryno atlaidus, vykstančius vasaros pabaigoje.

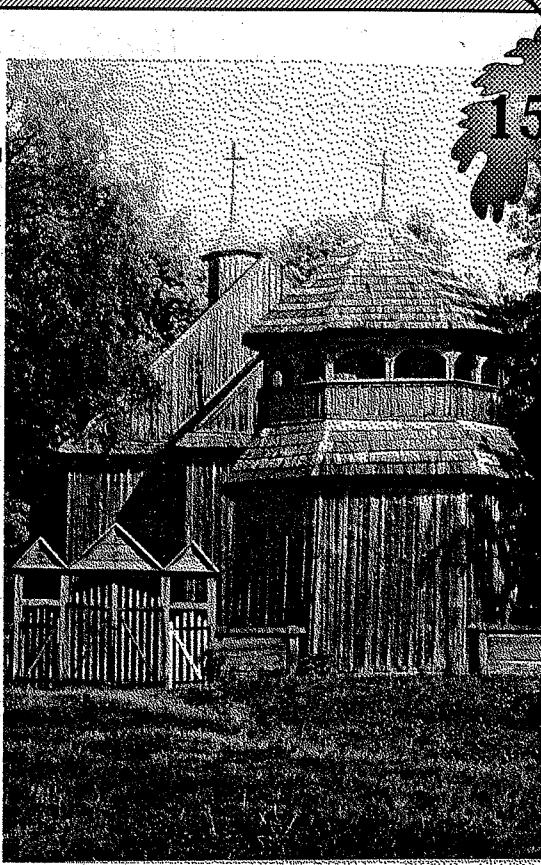
Dalia Savickaitė

Manau, visi žvejai yra girdėję apie žuvis keliauninkes, lašišas. Tačiau retas žvejys žino apie šiu paslaptingų žuvų gyvenimo būdą.

Lašišinių žuvų pas mus gyvena nemažai rūsių: stintos, peledės, sykai, kirkšliai, upėtakiai, atlantinė lašiša, šlakis. Šlakiai ir lašišos seniau dažnai atplaukdavo neristi ī Zemėmenos, Sventosios, Merkio, Minijos upių baseinus. Dabar šios dvi rūsių retos, ištruktos ī Lietuvos Raudonąją knygą. Atplaukiančios neristi žuvys buna tamšios spalvos, su išryskėjusiomis, raudonomis ir oranžinėmis dėmėmis, patinų pailgėjė ir užlinkę žandikauliai, ant viršutinio žandikaulio susiformuoja kabilio pavidalo išauga.

Atlantinė lašiša išauga iki 1,5 m ilgio ir 39 kg svorio. Paplitusi nuo Portugalijos iki Baltijos jūros. Upių aukstupiūose smėlio-žvyro grunte patele išrausia negilia, 2-3 cm ilgio duobute, kur išleidžia ikreliai, kuriuos patinėlis apvaisina. Ikreliai užžeriami smėliu. Ten jie prabūna iki pavasario. Išsiritęs milius minta apsiuvy lervomis, vėžiuksais, įkritusiais ī vandenį vabzdžiais. Vienerių-penkerių metų begyje mažytės žuvytės - 9-18 cm, apie 50 gr, pasiekia jūras. Atlantinių lašišų maitinimosi ganyklos yra pietinėje Baltijos dalyje, vakarinėje Norvegijos pakrantėje. Stambus lašišų susitelkimo centras, tiek ī Europos, tiek ī Amerikos yra tarp Grenlandijos ir Labradoro pusiasalio. Jūros ganyklose atlantinės lašišos praleidžia vienerius arba net keletą metų. Ne taip paprasta yra kaip atrodo ī pirmo žvilgsnio pakeisti žuviai gyvenamajā aplinka: ī gelo vandens persikeliant ī sūrų jūros vandenį ar atviršciai. Gélame vandenye žuvies organizme veikia mechanizmas sulaikantis ir pašalinantis vandens perteklių. Jūroje atviršciai: sūresnė aplinka siurbia ī žuvies skyčius. Daug dar paslapecių turi šios žuvys, bet yra jau nustatytu, kad lašišoms leidžiantis prie jūros, kraujyje padidėja anglavandeniu ir baltymų koncentracija, kuri labiau prilaiko organizmo skyčius, inkstai šalina daugiau druskų.

Kaip lašišos orientuoja kelionėse? Du metus lašišų jaunikliai praleidžia geluose vandenye. Praejušus šiam laiko

15

Žuvys keliautojos

tarpui vyksta mailiaus organizme dideli ir neįprasti fiziniai ir fiziologiniai pasikeitimai: skydliaukė gamina didelį kiekį hormono tiroksino. Keičiasi spalva: tamšus lašišaičiai virsta sidabriniai. Did organizme vykstančių pokyčių jie tampa nepajegūs ilgesnį laiką priešintis upes srovei, todėl plaukia pasroviniu, link jūros. Ten atsigavusios ir subrendusios lašišos po 2-5 metų gržta atgal ī upes palikti palikuonius. Kas priverčia jas palikti jūrą? Imitusiai žuviai, pasiekusiai brandą išjungia genetinę grogramą: vel vyksta tiroksino didesnės koncentracijos išskyrimas iš skydliaukės. Žuvis tampa jautrėnė jūros vandeniu, taip pat deguonies ir anglies dvideginio koncentracijai vandenye. Tai padeda orientuotis žuvims gržtant ī géluosius vandenis. Lašišos gerai skiria gèlesni vandenį nuo sūresnio, tai leidžia joms be klaidų orientuotis dideliu upių žiotyse. Traukiančią neristi lašišų organizmai veikia maksimumo režimą. Tam reikia didesnio kiekio deguonies. Deguonies koncentracija gélame vandenye didesne nei sūriame ir taip pat didesnė srauniame sraute, nei stovinčiame. Didžiausia deguonies koncentracija srauniuose aukštupiū upeliuose. Anglies dvideginio didesnė koncentracija veikia priešinai - atbaidančiai. Lašišos jautriai reaguoja ī vandens rūgštumą, tai padeda joms atskirti gimbto siurį. Tačiau svarbiausias jutimo organas, padedantis atrasti gimbto upelį yra uoslė. Taigi galima sakyti, kad namus lašišos atpažista pagal skoni.

O kaip lašišos nepasiklysta jūrų platybėse? Kaip jos atranda upes? A. Haslerio atlikti eksperimentai parodė, kad lašišos orientuoja pagal saulę ir mėnulį. Tai ir leidžia joms taip greitai (50 km per para) ir tiksliai plaukti link neršaviečių. Atlantinės lašišos ir šlakiai nerisia keletą kartų per savo gyvenimą. Po kiekvieno neristo žūsta daug individų, ypač patinelių. Nusilupusios žuvys gržta atgal ī jūrą, kur atsigavusios

(Nukelta ī 16 psl.)

Žuvys keliautojos

(Atkelta iš 15 psl.)

vėl po metų grīžta į gėluosius vandenis.

Kodėl taip sumažėjo pas muš šiu žūvų? Pagrindinė priežastis - vandens užterstumas upėse. Prieš pastatant Kauno hidroelektrinę jų buvo gausu Merkio baseinė. Dabar ten lašios nepakliūna. Daugelyje Europos šalių lašios veisiamos dirbtinai ir taip praturtinamos gamtinės populiacijos.

Saulius Tumosa
mokslinis bendradarbis
hidrobiologas

Algirdas Kulys

METROLOGIJOS DUOMENYS IŠ MINČIOS APYLINKIŲ

Tūrio matu formavimuisi itakos turėjo kasdien naudojamų indų talpa. Vėliau jie tapo pastoviais vienetais. Skystu ar birių kūnus seikėjo kvotom = 0,82 l.

Gorčiomis = 2,75 l.

Stofom = (stuopkom) = 6,75 l.

Staja = 83 l.

Kupka = 80 gorčių.

Šie indai - matai buvo daromi iš žievės, medienos, liejami iš alavo ar kalamų iš vario. Siais indais seikėjo duoklei ir pardavimui javus, semenis, kanapes. Karčiamose jais pardavinejo alų, degtinę, naudojo spirito varyklos, pieninėse.

Biralus ir skryčius dar matuodavo statinėmis, skirtingos talpos atskiruose regionuose. Tai buvo medinis indas, apskritas, o dargi tai buvo dėžė apkaustytais kampanais, su pritvirtintom rankenom patogumo dėlei. Apie Ukrmergę ar iš jos atvežtus grūdus matavo Vilniaus statine = 6 Rygos pūrai = 144 lietuviški gorčiai = 10 Krovuvos (lenkišku) gorčių = 407 l. Šia statine naudojosi javų supirkėjai ir vadino "džiamie". Kadangi parduoti tekėdavo ir už Lietuvos ribų, todėl reikėjo žinoti ir latviškus bei lenkiškus matatus. Minčios apylinkėse avižos neaugo, arkliai laikydavo daug, nes žmonės dirbo miško darbuose, todėl i šiuos kraštus avižų atveždavo iš Baltarusijos.

Zmonės šiuose kraštose žinojo ir Tilžės statinę = 48 lietuviški gorčiai bei Karaliaučinę = 5 stajų = 451 l. Šias statines vadino prūskom. Jomis karčiamose gaudavo degtinę, druską. Liaudė ſiūs statines permatuodavo savais matais.

Zarasų, Ignalinos tur-

guose, kur pirko ir pardavinėjo rusų tautybės gyventojai, apyvaroje buvo aršinas = 71,12 cm = 16 verškų = 28 coliams.

Verškas = 36 cm, centneris = 200 lietuvišku svarų, varstas = 500 tiesiuų sieksnių = 350 žvairių = 1.066,8 m. Varstais buvo matuojamas kelio ilgis, išdalintas "šarvakas" (kelio remonto norma), kas 10 varstų buvo žymeklis, kreidintas akmuo.

Ežero plotą apmatuodavo valkšnomis = 140-150 m ilgio pakrantės. Norečami tiukliai žinoti paviršiaus plotą, skaičiuodavo valakais. Utencio ežero plotas buvo 12 valaku.

Beržų, galukaimių bendrų ganyklų žemę apmatuodavo margais arba posesijom = 66 a, alkūnėm = 70 margų = apie 40 ha.

Kirtavietes ar užperkamus kirtybai miško plotus apskaičiuodavo lanais = 8,67 ha. Šis mato vienetas buvo vienintelis žydų pramoninkų apyvaroje. Iš Minčios apylinkių kertamus miškus sielais išplukdydavo iki Dūkšto geležinkelio stoties.

Lentų storį matuodavo coliai = 2 cm 54 mm, malkas matuodavo: ilgi - sieksnių, aukštį - pėdom (pėda = 12 colių).

Audeklo, austu namie, ilgis buvo siena = 7 aršinas, t.y. tiek, kiek apmesdavo ant mestuvų eilių. Sieną sudarė 4 "stulpai" t.y. vienos sruogos ilgis = 1,21 m. Sruoga skaičiuodavo posmuis = 60 siulų. Suverptas vilnas sverdavo svrais, arba skaičiuodavo špūlėm, 5 špūlės po 12 dantų svėre 3 svarus.

Manufaktūrų audinius matavuo uolektimis = 24 coliai = 66,7 cm. Vienetinis skaičiavimas buvo iki 10, po to tuzinas = 12 ir kapa = 60.

RYTU LIETUVOS STATYBINIAI TERMINAI

Svirnas. Trobesys, kur pilami grūdai; didesnė klėtis.

Svirtis. Ant pėdžios užsverta kartis vandeniu iš šulinio semti; visas tas prietaisas.

Šalinė. Klojimo dalis, kur kraunami javai, šienas.

Selmuo. Stogo kraigas, gubrys. "Pačiame šelmaneje žvirbliai lizdus susisuko. Galvą aukščiau šelmanu nėsa". Palygink kraigas.

Sulas. Klojimo durų, medinio šulinio rentinio, vartų ir kt. stulpas; restines sienos jungiamasis stulpas.

Užlos. Klėties lubos; lubos ant prieškėlio. "Užnešk grūdus ant užlų". Lentines namo ar klėties pakraigės grindys prie skiauto.

Vagelis. Medinė vinis, kuoliukas, kaišteliš.

Vainikas. Namo sienas sudarančių rastų eilė aplink namą. "Apatinis pirkios sienų vainikas. Suręsti vainiką".

(B.d.)

KAIP SÉDAVOME IR PRIŽIŪRĖDAVOME RUGELIUS

Kada sėti rugius, spręsdavome iš gamtos reiškinii, o pagrindinis rodiklis buvo lauko darbų nudirbimas. Tik bulvės likdavo nekastos, kai prasidėdavo rugių sėja. Zmonės tiesiog nespėdavo iškart nuveikti visų darbų, o be to būkstaudavo, kad anksti paseti rugiai prieš žiemą neperželtų, o žiemą po sniegu neiššustų.

Rugių sėja - darbas gana sunkus. Viską tekdayo atlikti arklio jėga ir žmogaus rankomis. Technikos nebuvo ir apie ją negalydavome, nes tai būtų tuščia svajone.

Prieš sejant rugius tekdayo gerai paruošti dirvą. Ją iđirbdavo arkliais, o įrankiai buvo: žagré, akéčios. Vėliau žmonės išsigijo plūgus ir drapokus (kultivatorius).

Dirvą rugiamams parinkdavome pūdymuose. Vasarai ipusejus, kai pasitaikydavo nesauleto dienos, į pūdymus veždavome mėšla, kuri moterys iškratydavo, o vyrai - suardavo. Dirva žiemenkčiams būdavo purenama, kad neisigaletū žolės. Mineralinių trašų galėjo išsigyti ne kiekvienas valstietis, nes trūko pinigų, o ne visokių trašų ir galima buvo gauti. Rugiamams daugiausiai naudota superfosfatas, kurį valstiečiai vadina zuperiu. Mineralines trašas sėdavo tik ką išberėrus grūdus į dirvą.

(Nukelta i 17 psl.)

(Atkelta iš 16 psl.)

Pasėjus rugius, prasidėdavo pasėlių priežiūra. Reikėjo stebeti, kad grūdų nenuplautų rudens lietus, kad pasėlis tolygiai sudygstu. Kartais nelygioje dirvoje, kalneliu viršūnėse, esant sausrai, grūdai nesudygavo. Tekdavo atseti naujai. Rugius sėdavo labiausiai patyrę šeimos nariai, stengdamiesi, kad pasėlis būtų išberiamas tolygiai. Tarpai sejimo eilėse pažymimi šiaudų kuokšteliu. Pastarajį darbą atlikdavo moterys arba vaikai.

Dar nesudygus pasėliui žemumose, kalneliu ilomose buvo išariami griovelai vandeniu nubėgti. Griovelų kraštai palyginami kastuvu, o išversta į vieną griovelio kraštą žemė nuo griovelio krašto nugrėbstoma grėbliu į dirvos pusę ją sulygintin su dirvos paviršiumi.

Didžiausias valstiečio džiaugsmas būdavo, kai rugiai tolygiai sudygsta ir kai rudenį jie neperželia. Geri ūkininkai peraugusius želmenis rudenį nušienaudavo ir, iš dirvos pašalinę, sušerdavo gyvuliams. Esant sausai dirvai neretai rugių želmenis nuganydavo užleisdami gyvulius. Visais atvejais stengtasi, kad dirva nebūtų išklampota ir nesunykta.

Antanas Gaspaeraitis

STRAZDŲ KAIMELIO ŠVYTURIAI

Jono Strazdo, spaustuvininko, knygų leidėjo, fotografo, saviveiklos teatro žadintojo, vertėjo, skrydži į kalnus pradėkime nuo tų 1900 metų kovo pradžios, kai jis su tėvu iš Ignalinos atidundėjo traukinį į Vilnių. Atvykęs į Vilnių, pirmiausia jis mokesi fotografo amato. Ir kai teatro ir muzikos muzijuje į rankas paėmiau vieną išlikusią jo darbo nuotrauką "Vilniaus lietuvių vaidinimams choristai ir artistai Vingio parke 1905 m.", supratau, kad jo būta gero fotografo. Vėliau, 1967 m., jis savo korespondencijoje, rašytoje "Kultūros barams", pasakys: "...bendrai, turėjau potraukį į meną".

Jau dirbdamas fotografu, Jonas, muzikalus vaikinas, ēmė reikti savo muzikinius, teatrinius gabumus.

1900 m. kovo mén. Jonas pirmąsyk atėjo į B.Sruogos gatvę, į 11-to namo butą. Cia rado 25 žmonių būrelį ir smiuiki juos bemokantį dainų, kunigą Juozą Ambroziejų. Kunigas mokė savo harmonizuotu dainų: "Neverk, Lietuva tu mano brangiausia", "Ant Dauguvos krašto aukštam skardžiui..."

Apytūtis šv.Jono bažnyčios vidus. Kunigas klausuo išpažinčiu. "Is kur tu busi?" - "Is Vidiškių. Nuo Ignalinos atvažiavau. Mokausi fotografo amato, bet neturiu iš ko..." - "Gerau, ateik rytoj pas mane..."

Taip iš vakaro Jonas kalbėjos su kun.J.Ambroziejum. O štai kaip iš tévo gautą darbštumo dovana Jonas ugđė toliau. Pasakoja Vyt.Maknys:

"Taip penkiolikmetis Jonas Strazdas, prieš 60 metų Vileišių bute atsidūrės, priprato prie lietuvių kultūrinės veiklos(...). Jis puikiausiai dainuodavo, skambindavo, vaidindavo Krivų Krivaitį, deklamuodavo. Jonas Strazdas visas pasineriai visuomeniniam darbe. Jam neklieude nei tarnyba fotoateljė, nei mažytis kambariukštis Vilkėdėj, į kuri reikėdavo gržtī labai vėlai naktį ar paryciu. Ji randame Miko Petrusko, J.Tallat-Kelpso, M.K.Ciurlionio ir kitų vedamuosiuse choruose ne tik dainininku, bet ir vadovu-organizatoriumi. Jis vienas aktyviausių "Savišalpietų" vaidintojų dainininkų kuopos" dalyvių ir "Vilniaus kanklės" narys.

Pats žymiausias pusiau profesinio teatro įvykis - toliau tėsia V.Maknys, - buvo 1909 m. surengtas Didysis teatro jubiliejus, po kurio lietuvių teatras pasuko profesine kryptimi. J.Strazdas daug pasidarbavo, beruošdamas šias iškilmes. Jis - lietuvių scenos sutvarkymo ir šventės paruošimo komiteto narys Vilniuje.

Pries Pirmąjį pasaulinį karą J.Strazdas su L.Gira sudarė ir suredagavo 4 tomų Lazdynų Pelėdos raštus, iliustruotus dailininku: A.Zmuidzinavičiaus, J.Strazdo ir V.Fleury.

J.Strazdas labai dažnai buvo scenoje. Dalyvavo pačiuose žymiausiuose veikaluoose ("Mindaugas", "Kaminkrėtys ir malūnininkas", "Genovaitė"). Jis pats piešė dekoracijas. Karas nutraukė jo taurų darbą. Artistai iškrito. J.Strazdas su G.Landsbergiu, Rusevičium prie "Lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpti komiteto" išteigė dramos sekocią. Jonas jau savarankiskai režisavo (iš vaidino) Vydiuno, K.Puidos, ir savo ("Sugrižo", "Eglė žalčiu karaliene", "Pajauta") vaidinimuose.

Kad atskirti tėvą nuo stūnus, veiklui Jona Vaižgantas pavadino Jaunučių. Si slapyvardį Jonas ir vėlyviausio savo korespondencijoje, atsiminimiuose visur prieidėavo. Išliko net trylika storų rankraštinių Jono Strazdo-Jaunučio, Slovackio, Moljero, J.Marcinkevičiaus, P.Cvirkos, dramos kūrinių inscenizacijų. Iš jo paties tokie: "Nekaltai pasmerktasis", "Atsirado Sirdis", "Piktžolių trejanka", "Dviejų pasaulių romanas", "Neužmirsk", "Ten kur traukė sirdis", "Aistrų bedugnė", Savo veikalams siužetus daugiausia imdavo iš užsienio autorių.

1915 m. su G.Landsbergiu ir A.Rusevičium J.Strazdas įkuria Lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpti dramos sekocią. 1916-1918 m. jis buvo jos pirmininkas, režisierius. Nuo 1919 m. Jonas Vilniaus K.Glinskio teatro studijos aktorius, tais pačiais metais persikelė į Kauną, tapo "Švyrutio" bendrovės knygyno vedėju.

1919 m. Vilniaus teatro studijoje, įkurtoje K.Glinskio, premjerai pasirinko savo "Sugrižo". Tais metais Jonui atvykus į Kauną ir ištojus į A.Sutkaus teatram, čia persikelia ir K.Glinskis.

1920-1921 m. Kaune Jonas buvo meno kūrėjų draugijos Dramos vaidyklos aktorius, vėliau vadovavo "Gabijos" draugijos Kaune kolektyvams.

1924 m. J.Strazdas "Švyrutio" knygas buvo nusivežęs į Niujorką ir metams buvo ten įkūrės "Švyrutio" knygyną.

Grįžęs iš Amerikos, Kaune Jonas su kitais ir išteigė minėtą "Spindulio" knygų leidimo bendrovę. 1928-1944 m. buvo šios bendrovės spaustuvės techniniukinio skyriaus vedėju. Cia J.Strazdas dirbo visą dešimtmétį ir iki 1944 m., nors mūsų "teisingosios" enciklopedijos tai nutily. Tik vėliau - trumpiai žinutė: "1953-62 m. meno saviveiklos vadovas Saku raj." (MLTE)

Gabius knygų leidėjas buvo atstumtas, bet jo darbštumas neužgeso ir kolūkiuose - Saku, Vilkaviškio rajonuose. Sodininkas, gėlininkas, mokyklos scenos režisierius (Zemaitės "Marti", E.Voinič "Gylis", Keturakio "Amerika pirtyje"...). Paskui - kaip gilius atodūsis - Antavilių senelių namai... Švyrutės jau geso. Iki tol dar užėidavo Vilniuje pas senus draugus, pas Vytautą Maknį...

Jis dar turėjo draugu ir tada. Tyrinėdamas "Blindos" autorytę, jis susirašinėjo su architektu Vytautu Zemkalniu-Landsbergiu. 1934 m. Jonas parase atsiminimus "Keli bruožai iš mano atsiminimų apie G.Landsbergi-Zemkalnį".

Toks kuklus iki pat Antavilių kapelių išliko šis didelis žmogus, Lietuvos mylėtojas.

dalis pasėlių. Tuo rūpesčiai dar nesibaigdavo. Juk nepaprastai svarbu, kad vėl rudenį dirva, kurioje pasėti rugiai, gerai pašaltų ir tolygiai ja padengtu sniegas. Pavasarį stebėdavome, kad lomose, kur pasėti rugiai, ilgai neužsigulėtu sniegas, neužsilai-kytų vanduo. Būdavo ir dar viena gresmė rugių paseliams, tai pavasariniis dirvos pašalas jau nutirpus sniegui. Kai žemės paviršius dieną Saulės atokaitoje iškyla, o nakti pašala, nutrukineja rugių šaknys, pasėliai išretėja. Prieš ši reiškinį kovos priemonių praktiškai nėra. Pasitaikius tokioms pliksalam, kai kurie valstiečiai bandydavo dirvą privoluoti, bet ši priemonė mažai tepadėda. Esant šlapiam dirvos paviršiui, volavimas ne tik nepadeda, o pakenkia, nes dirva išklampoja.

Praėjus pavasariniui laukdavome rugių žydejimo. Pražydus rugiamis pasklidavo malonus žiedelių aromatas, o papūtus vejuji virš lauko pakildavo švelnūs žiedadulkiai dumeliai. Visi mylėjo rugielius...

(Papasakojo Žilėnas Juozas, gimes 1917 m.Ignalinos raj. Antalksnės kaime. Užraše kraštotoyrininkė I.Verikaitė)

Jonas STRAZDAS-JAUNUTIS
1961

MINTYS PRJE NUOTRAUKOS

Foto: Br. Šablevičiaus

... ir tada priėjome Baltaji Namą. Langai tušti, kambariai tušti. Palubėj - vienišas laidas be lemputės. Tuštuma, tuštuma. Ne, nieks nebeisės mūsu pasitiki. Kiemas žole užželęs. Gyvenimas nesustabdomas ir bei kuria laimę būtinai pakeis netektis.

Kas beatkels vartelius į tas dienas, kai per akmenis šniokštė pavasariniai Variaus vandenys, o jo aukštuiju eglių viršūnėse šviliavo grižę strazdai? Gyvenimas buvo - lyg meilės soneto skaitymas. Ir nutiles klausesi pasaulis... Neatkels, vartelių, nebeatkels.

Taip, čia žvelgia ta pati Onutė. Jai - 20 metų. Buvo tada. Ji skambina ir klausia: "Tau liūdna?" O, kaip nutolo viskas! Praeitis pasiglemžė ir tuos pavasarinius vandenis, ir tų dienų mintis, ir patį dvidešimtmetį. Bet, sako, laikas nei eina, nei bėga, tik mes praeiname. Ir nueiname, nueiname.

Atmintie, nepalik mūsų. Tvirčiau surišk mus visus su tuo, kas buvo. Ir tada praeities netektys bus mažesnės, o mes patys ne taip greit nueisime.

Bronius Šablevičius

**Vytautas Aleksiejūnas
Steponas Deveikis**

Saldutiškyje, anapus Labanoro (Pabaiga. Pradžia Nr.2)

malūnas ir lentpjūvė. Malūna pastatė ir anglų varikli
irengė kaimyninio kaimo pasitūrintis valstietis Vaivila.
Vėliau malūnų nupirkė Trinkūnas kaimo gyventojas
V.Trinkūnas. Minėtas malūno angliskas variklis veikė ir
pokario metais. Apie 1962 m. buvo pastatytas kitas
čekoslovakiskas variklis, vėliau naudojama elektra. Šiuo
metu malūne yra neveikiantis, bet saugotinas ir
brangintinas kaip technikos paminklas švediškas kruo-
pų malūnas (kruoparnia), pirktas už 5000 litų.

19

Saldutiškio lentpjūvė (žr.J.Kupriionis, - "Mūsų Girios", 1931,
Nr.5 p.363-364) buvo pastatyta 1923-1924 metais. Lietuvos
geležinkelio valdyba, užpirkusi Labanoro miškuose daug miško,
pasūlė pramonininkams apdoroti medieną vietoje. Ruoštis miško
medžiaga apsiėmė Antanas Brazdys (g.1907 m.).

1924 m. veikė vienas gateris, dirbo 35 darbininkai. 1925 m.
buvo pastatytas antras gateris, vėliau iрengtas lokomobilis, obliavimo
ir špuntavimo mašinos, įvairios dirbtuvės. Pažymėtina, kad
lentpjūvė elektros stotis (dinamo mašina) tiekdauro elektros energiją
ne tik Saldutiškio miesteliui, bet ir aplinkiniams kaimams.

1927 ir 1928 metais lentpjūvė nusiaubė gaisras, tačiau ji buvo
greitai atstatyta ir gerai iрengta. Dibama buvo dviem pamaonomis:
vieni dieną, kiti naktį. Lentpjūvė su sandėliais užėmė apie 6 ha
plotą.

1936-37 m. belgai užsakė miško medžiagą. Tuo tikslu buvo
pastatytos dar dvi lentpjūvės - Balteleje ir Vaišnoriskeje. Po dviejų
metų belgai sutartys nebedalyavo. O Saldutiškio lentpjūvės
territoriuje 1944 m. liepos men. įvyko mūsis tarp teritorijoje
ištvirtinusių kovotojų ir raudonosios armijos. Mūsio metu lentpjūvė
buvo padegta. Dabar palei geležinkelį išlikęs griuvenų kalnelis baigia
sunykty.

Reikšmingi miestelio struktūroje buvo Šaulių namai, atidaryti
1934 m. rugėjo 2 dieną. Atvirukų rinkinyje, skirtame Saldutiškio
miesteliui ir apylinkėms, užfiksuotas namo projektas. Prieškarinėse
nuotraukose galima buvo pamatyti, kad pastatas pastatytas
nukrypstant nuo projekto. Dar toliau nutoles nuo pirminio projekto
šiandieninis pastatas, - perstatytas, iрengti kultūros namai. Tikėki-
mės, kad Saldutiškio šauliai ir kitos visuomeninės organizacijos
susiražins ši pastatą stovinti ant kukliais želdiniai pasipuošusios
kalveles.

Būtina išsaugoti kaip architektūros ir technikos paminklą
geležinkelio stotelės skverelyje, glaudžiasi Lietuvos
Neprisklausomybės dešimtmecio (1928 m.) paminklas, atnaujintas
1989 metais, atgimstant Lietuvai.

Reikia, kad Saldutiškio miestelis atgimtu plėtrai ir klestėjimui.

**Lapkričio 20-30 dienomis Vokietijoje Tiuringijos medžiotoju sajungos prezidiumo iniciatyva buvo
organizuoti medžioklės žinovų iš Lietuvos kursai. Miškų ūkio ministerijos sudarytoje medžioklės
specialistų grupėje buvo ir Aukštaitijos nacionalinio parko vyr. medžioklės žinovas Valdas
Danilevičius. Šiame straipsnyje - jo išpūdziai ir pastebėjimai iš kursų.**

Mirtis per 3 sekundes

Graudus tas mūsų ejimas
i Vakarus; šlepsint muilu
plaunamu Europos šaliga-
tiui.

Ir netgi tokiuo iš pirmo
žvilgsnio konservatyvioje
srityje kaip medžioklė.

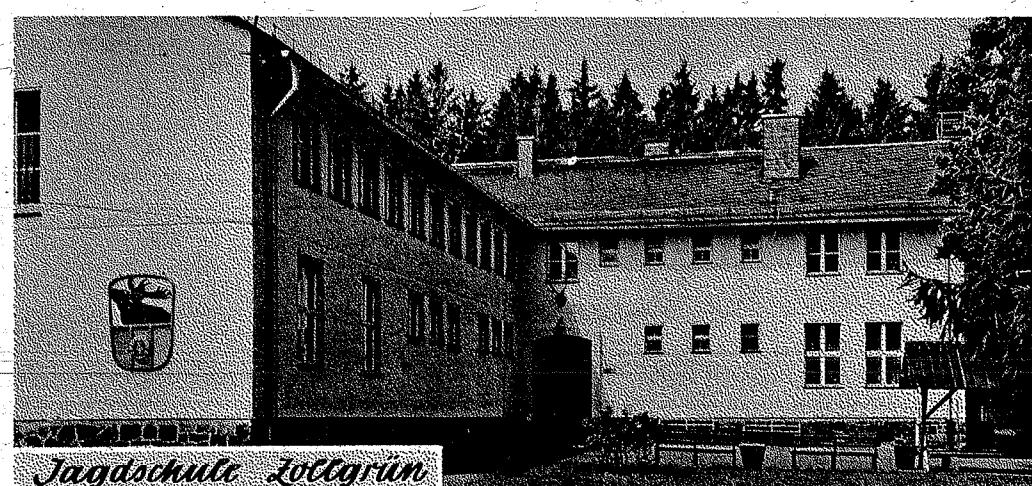
Vokiečiai garsėja ne tik
alumi ir Berlyno siena, kurios
mažus gabaliukus gali nusipir-
kti parduotuvėje kaip suveny-
ra. Senos medžioklės tradici-
jos, meilė ginklams ir tvarkai
bei stipréjanti Vokietijos mar-
kė sudare salygas tenykščiam
medžiotojams keliauti su šau-
tuviu po visą pasauli, tame
tarpe ir Lietuvą.

Susipažinti su "vokišku"
medžioklės supratimu, išsiai-
šinti potencialų klientų po-
reikius, perimti patirtį tvarkant elninių žvérių kaimenę, tokie buvo mūsų grupės tikslai. Pagal tai kolegos vokiečiai sudarė
paskaitų-pašnekėsių programą.

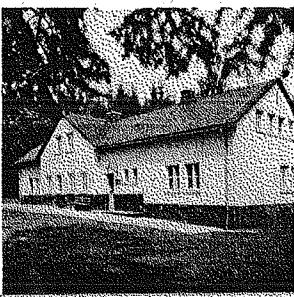
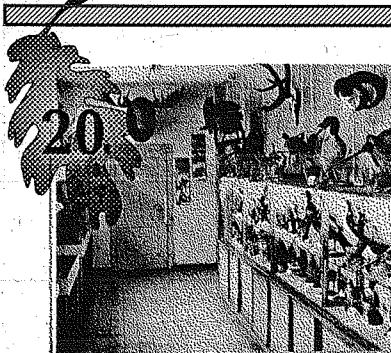
Pagrindinis dokumentas, reguliujantis medžioklės tvarką yra 1952 m išleistas ir vėliau papildytas "Medžioklės išstatymas".
Skirtingai nuo mūsų nuostatos, jis skelbia, kad žvėris yra niekieno nuosavybė. Nuosavybė žveris tampa tik jų sumedžiojus.
Medžiojimo teisė priklauso žemes savininkui. Medžioti leidžiama tik tiems asmenims, kurie buvo apmokyti specialiuose
kursuose, išlaikė saudymo egzaminą, taip pat egzaminus iš medžioklės teorijos.

Privačioje žemėje minimalus plotas kur leidžiama medžioti - 75 ha. Savininkai, kurių žemes užima mažesnį plotą, gali
jungtis į medžiotojų bendrijas. Tuomet minimalus medžioklės plotas yra 250 ha. Savininkai
gali išnuomoti savas žemes medžioklei. Turintis teisę medžioti: ar tai savininkas, ar nuomininkai

(Nukelta į 20 psl.)

Jagdschule Lötzen

Mirtis per 3 sekundes

(Atkelta iš 19 psl.)

yra atsakingi už kanopinių žvérių daromą žalą.

Valstybiniuose miškuose medžioklės úkis yra tvarkomas per girininkijas. Medienos gamyba yra privatizuota ir girininkas, kuriam privalomas aukštasis išsilavinimas, su šeisiais darbininkais tvarkosi 1000 ha plote. Atlieka miško sodinimo, priežiūros darbus, atsakingas už teisingą žvérių sumedžiojimą ir kanopinių žvérių daromą žalą.

Medžioklės įstatyme numatyta, kad galima naudoti tokias medžiojimo priemones ir būdus, kad žveris nusibaigtų per 3 sekundes. Todėl draudžiami spastai, kurie gaudo žverį už kojos. Medžiotojai negali naudotis mūsuose labai populiaru prožektoriumi naktinei medžioklei. Žvérių šerimas žiemą leidžiamas tik susidarius nepalankioms klimatinėms sąlygoms.

Vokietijoje nenaudojamos licencijos žvérių sumedžiojimui. Medžiojimo intensyvumas nustatomas atsižvelgiant į žvérių daromą žalą. Už neteisingai organizuotą kanopinių žvérių šaudymą yra numatyta bauda iki 50 000 DM. Bauda gali būti skiriama jei medžiotojas neješko sužeisto žvères.

Vokiečiai - žmonės drausmingi ir nelinkę diskutuoti įstatymu, tačiau medžiotojai nenori sutikti, kad draudžiama medžioti varninius paukščius. Idomus šio draudimo atsiradimas: varniniai paukščiai priklauso žvirblinių būriui, kuriam taip pat priklauso visi paukščiai giesmininkai, kurie visoje Europoje yra uždrausti naikinti. Taip varnos igijo neliečiamybės statusa.

Nustebino Giunter Martens abejonės dėl stiernų selekcijos efektyvumo. Griotingeno universiteto profesorius Wolff atliktais tyrimais įrodė, kad stiernos labai jautrios stresams; pvz., stierninas, kuris pergyveno stresą tais metais gali užauginti prastus ragus, kurie pagal seną mūsų supratimą patektų į selekcinių grupė. Tačiau kitais metais tas pats žveris nepatyrės streso gali užauginti gerus ragus.

Ragų kokybė priklauso ir nuo stiernino vienos bandoje. Žveris, kuris auga su patelėmis, užaugina geresnius ragus negu tas, kuris auga be patelių.

Stiernų amžius nustatomas pagal šviestą dėmę nosies srityje yra abejotinas, nes tai daugiau paveldimumo, o ne amžiaus išraiška.

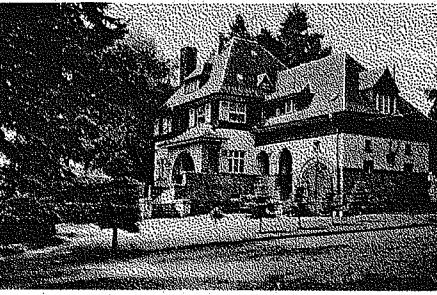
Stiernų kokybė labai priklauso nuo genetinių savybių. Minėti autoriai teigia, kad taisyklė: gera žemė - geri ragai ne visur yra taikytina. Didelė itaką stiernų trofėjų pablogėjimui turejo natūralių pievų pavertimas kultūrinėmis, kurioms dėl mažos augalo išvaivės turi daug mažiau reikalingų medžiagų.

Giunter Martens nuomone elnių tikslinių amžių, (t.y. iki kurių metų pas žverį užauga vertingiausi trofējai) reikėtų laikyti ne 12-13, o 14-15 metų. Nes tokio amžiaus patinai jaunesnių patinų jau neprileidžiami rujos metu (rugpjūto-spalio mėn.) prie patelių. Jie neišsenka, gerai perziemoja, sustipreja prieš senatvę ir todėl energijos perteklius pasireiškia didesniu ragų masės priauginiu. Nors atskakų skaicius gali mažėti.

Pabaigai vietoje tradicinio Vokietijoje anekdoto apie medžioklę, norėčiau pasidžiaugti prieš kelis metus prasidėjusia Europos bendrijoje miškų sodinimo kompanija, Europa sotis tikra šio žodžio prasme. Toliau plėsti dirbamos žemes plotus nėra prasmės, nes iðėtos lėšos ir darbas menkai atsiperia, todėl sudarytos programos: vietoje žemės ūkio naudmenų sodinti miškus. Valstybės tam skiria didelės sumas pinigu, mokamas kompensacijos ūkininkams, apsodinti nauji plotai...

Gal ir mes Lietuvoje sulauksimė tokį laiką. Siaip ar taip šliajamės prie Europos.

ANP vyr.medžioklės žinovas
Valdas Danilevičius

Bronius Šablevičius

"Geležinė gyvatė" - tai ne gyvatė

Visada gaila gluodenė, žuvusio ant miško kelio po mašinos ratais. Juk taikesni ir ramesni gyvūnų miške sunku surasti. Regis, niekam jis neužkliuva. Net maitintis sleinėk, kirmelaitėmis ar važdžiais jis iššliaužia nakti, niekam nematant. Bet, žiūrėk, ima ir išeina dieną, ir jei pasitaiko smėlis, tai gluodenė čia laukia gyvenimo pabaiga. Miškuose vasarą tiek daug mašinų, kad dažnai paspaudžia po ratais bejegiškai šliaužiantį ir niekaip nenušliaužiantį šalin roppli. Nacionaliniame parke jų žusta dešimtys, o respublikoje šis skaicius, aišku, yra simteriopai didesnis. Kitas vairuotojas, žiūrėk tyčia per važiuoją kelyje pasitaikiusią "gyvatę".

Tad kas yra tas gluodenėnas? Teigiama, kad žmogus atsiskleidžia smulkmenose. Kad ir požiūryje i mažuosius gyvūnus, tuo labiau į rop-

(Nukelta iš 21 psl.)

(Atkelta iš 20 psl.)

lius. Ar nestebina tai, kad pagonybės laikais lietuviai mokėjo skirti driežus, žalčius ir gyvates, o dabar, visuotinio ekologinio švietimo ir gamtos apsaugos laikmečiu, nebeskiria? Kad roplius priskiria prie "bjaurių ir nereikalingų"? Žinoma, stebina.

Nenorime priartėti prie gamtos paslapčių, todėl jaučiamės teisūs, sąmoningai naikindami naudingus, bet mums nepatinkančius, už save silpniesnius...

Gluodenas - tai driežas. Labai senais laikais, kai evoliucijos procesai reiškėsi dar toli gražu neišnaudotose galimybėse, gluodenai buvo keturkojai, palaipsniui ėmė netekti galūnių. Tai specialus jų prisiaitymas prie aplinkos. Gluodenai ir be kojų juda greit, atrodo, be jokių pastangų slysta samanų ar žemės paviršiumi. Sutraukinėdamas ir atpalaiduodamas raumenis, gyvūnas juda. Tie judesiai paslėpti po oda. Oda žvynuota, bet žvyneliai maži ir taip glotniai prisipaude prie kūno, jog pats driežas labai svelnus ir lygus. Suaugę individuai šviesiai rudi su vario atspalviu, blizga. Todėl kaimo žmonės jį vadina varine ar geležine gyvate, o ši vardą kartu su baime ir pasibjaurėjimu perduoda savo vaikams. O tie toliau tėviai pražūtingą nežinojamą. Sako, plieki lazda geležinę gyvatę, o ji trupa, ir kiekvienas gabalas raitosi kaip gyvas! Žudomi gluodenai bando gintis nuo užpuolikų. Jų vienintelis ginklas - tai pavojaus metu nukrintanti uodega. Ją palikęs priešo naguose (t.y. rankose), gluodenas dar turi galimybę pasprukti. Uodega vėliau atauga, bet kaip kraupiai atrodo tokis gelbejimosi būdas! Atviri raumenys, mėsa, jau be rysio su kūnu, srausmingai raitosi ant žemes... Taip gluodenai papėgė nuo plėšrijo paukščio, usūrinio šuns, lapės nasrų, bet ne nuo žmogaus.

Vasaros pabaigoje, gluodenai atveda vaikus. Cia vėl įdomus ir mažai žinomas prisiaitymo būdas išlikti. Ropliai deda kiaušinius, kuriuose, saulei šildant, išsivysto jaunikliai. Gluodeno kiaušiniai lieka jo kune, taigi patelė, užuot padėjusi, nesioja juos savyje. Dėjimo metu jaunikliai ritasi iš kiaušinių ir šliaužia lauk, o stebint atrodo, kad gluodenas gimdo gyvus vaikus. Jų būna 5-10, planuonė, vos 5 cm ilgio. Trapusis gluodenas (zoologinėje sistematikoje jis žinomas Anguis fragilis L. vardu) yra vienintelė rūšis gluodenui, kurie paplitę Europoje. Nacionaliniame parke trapusis gluodenas matomas nedidžiai. Jie matomi sausuose Palūšėse, Kaltanėnuose, Vašniūnuose, girininkijų plotuose, Minčios ir Ažvinčių giriųose. Taip pat megsta drėgnas, bet saulėtas vietas. Kartais galima užklupti ant samanų miegantį gluodeną.

Daugelis miško kenkėjų viškų ir lėliukų vystosi miško paklotėje. Gluodenai juos surenka. Taigi jie naudingi. Gluodenas iš arti yra gana estetiškų ir suderintų spalvų, jo mielas snukutis sukelia simpatijos ir globos jausmą šiam gyvūneliui. Bijoti jo nereikia; jis nenuodingas, jkasti negali.

...O prieš ateinant auksiniam rudeniui, gluodenai nebepasirodo. Jie ieško žemės urveliuose ir plyšiuose žiemojimo vietų.

Kuokšteliš žolių prieš kompiuterius

Vaistinių augalų gydomosios savybės priklauso nuo farmakologiškai aktyvių medžiagų - alkoloidei, fermentų, hormonų, vitaminų. Būtent jie ypač vertingi, nors jų augaluose minimalūs kiekiei, šios medžiagos padeda sergančiam organizmui kovoti su liga.

Turtingas ir išvairus vaistų pasirinkimas "Gamtos vaistinėje", bet etikeičių čia nėra. Nuodingieji augalai gali atrodyti taip pat viliojantciai, kaip ir patys nėkalčiausi gydomosios floros atstovai, todėl naudotis augalų pagalba reikia tik su gydytojo receptu!

Visai nesenai mūsų amžininkų suvokime vaistinių augalų asocijavosi su gilioms senatvės atgyvena. Tikrai, sunku palyginti mūsų mokslo-technikos revoliuciją su kuokšteliu džiovintų žolių, nùo kurų praeityje žmonija su aklu tikejimu laukė stebuklingų pagijimų. Žinios apie augalų gydomųjų savybių panaudojimą buvo aptiktos pačiuose seniausiuose žmonijos kultūros rašytiniuose šaltiniuose. Saltiniai priklauso Suméru valstybei, egzistavusiai dabartineje Irako teritorijoje 3000 metų pr. m. e. Gydymo tikslais augalai buvo naudojami ir prieš rasto atsiradimą. Gydymo žolelemis srityje pirmines žinios buvo paremtos patyrimu. Jos buvo perduodamos iš kertos į kartą žodžiu. Žinios apie gydomąsias augalų savybes buvo surenkomos šeimose, po to tevas perduodavo sūnui arba motina dukrai, nes pas kai kurias gentis gydymu išskirtinai užsiimdavo moterys. Ir vėliau beveik visos tautos gydomąsias žolių savybes laikė antgamtinėmis, todėl atskleisdavo tik išrinktiesiems. To pasėkoje daugelyje tautų "daktaravimas" tapo žynių privilegija.

Seniausiuose rašytiniuose šaltiniuose sutinkama nemaža žinių apie augalų panaudojimą gydymo tikslais. Babiloniečiai plačiai naudojo gydymui rudmenes šaknis, durnarope, drigne, linų seklos ir kt. Jie pastebėjo, kad Saulės šviesa neigiamai veikia į kai kurių augalų gydomąsias savybes - džiovino juos tiktais pavésyje. O tokias žoles kaip drignes, šunvyšnes, durnaropes rinkdavo netgi naktį. Pastatų durys ir langai, kur babiloniečiai saugojo vaistinius augalus, būtinai būdavo atsuktū į šiaurę.

Labai daug informacijos apie vaistinius augalus mums duoda graikų literatūra. Pažymetina, jog savo pažinti su vaistinių augalais graikai siejo su Kaukazu - su legendarine Kolchida, kur, deivės Artemidės globoje augo stebuklingas sodas nuodingų ir vaistinių augalus. Iš ten jie buvo išežti į Graikiją. Kaip ir daugelis kitų tautų, graikai stiedavo augalų gydomąsias savybes su išvairiais maginių prietarais. Ne veltui žodžio "farmakonas" šaknis reiškė senovės graikų kalboje "vaistai", "nuodai", "burtininkystės". Senovės graikų religijoje figūravo daug dievų. Tarp jų taip pat buvo dievas gydës vaistinių augalais - Asklepijus, kurio sulotinintas vardas Eskulapas. Pagal padavimą, Eskulapas turejo dukterį Panaceją. Iki šiol šis žodis vartojuamas norint pusiau rimtai pusiau juokais pavadininti daktarus. Zodis "panaceja" labiau mums pažintamas kaip priemonės nuo visų ligų simbolis.

Savo laiku garsusis Graikijos mastytojas ir daktaras

21

Hipokratas (469-377 pr. m. e.) vaistinių augalų panaudojimui davė mokslinį pagrindimą savo kūrinyje paminėdamas 236 augalų rūšis, kurios tada buvo naudojamos medicinoje. Jis laikomas šiuolaikinės mokslinės medicinos pradininku. Visi jauni daktarai, pradėdami dirbtį, duoda profesinę priesaiką, visame pasaulyje žinomą kaip "Hipokrato priesaika". Hipokratus teigė, kad vaistinės medžiagos sulčiu pavidalu yra pačios efektiviausios. Tas jo išitkinimas tapo kitų tautų palikimu ir išliko Europoje daugiau 1500 metų, o arabų, iraniečių medicinoje gyvuoja ir dabar.

Svarų palikimą vaistinių augalų tyrinėjimo srityje paliko "farmakognozijos tévas" (mokslas apie vaistinę augalinę žaliaj - red. past.) žinomas roménų armijos daktaras - graikas Dioskoridas (I m. e. a.). Savo kūrinyje "Apie vaistines priemones" jis aprašo virš 600 rūsių augalų, iliustruodamas piešiniais ir nurodydamas pritaikymą.

Jo knyga daug kartų buvo perspausdinta iš naujo ir tarnavo autoritetingu vadovu iki XVI a. Ir šiuolaikiuose farmakognozės vadovuose labai dažnai sutinkami nurodymai į Dioskoridą.

Ypatingą įnašą į senovės mediciną įnešė gydytojas ir gamtos tyrinetojas Klaudijus Galenas (II m. e. a.) - daugelio kūrinių apie mediciną ir farmaciją autorius. Jis buvo praktinės medicinos negincytinu autoritetu iki XIX a. Galenos pasiūlė atskirti augalų naudingą medžiagą nuo nenuodingos skysčiu - vandeniu arba vynu. Šiuolaikinėje medicinoje visi preparatai, gauti ekstrakcijos kelio, iki šiol turi pavadinimą "galenovai". Visi nuovirai, užpilai, vandens ekstraktas iš ramunes žiedų, iš jonažolės arba valerijono šaknų - galeninių preparatai...

Vakarų Europos valstybės naudojasi plačiai antikine medicinine literatūra, pagrindinė dalį kuriuos sudaro vaistinių augalų aprašymai ir jų naudojimo būdai. Tokių augalų, žinomų viduramžiu gydytojams ir farmacevtams, bendras sąrašas sudaro 1000 rūsių. Jos gerai patikrintos ir tikrai turi vertingas terapeutines savybes. Europos "vaistinėlė" buvo sukurta pagal arabų pavyzdi. Arabų farmakopeja plačiai išnaudojo sudėtingus receptus, i kurių sudėti jėjo daug išvairių žolių. Šie receptai tapo populiarūs ir Vakarų Europos medicinoje. Būtent receptūros apsunkinimas ir privėdė prie vaistininko profesijos atsiradimą.

Mūsų laikus pasiekė daug kūrinių (rašytinių ir spaustintų) turinčių vaistinių augalų aprašymus. Pavyzdžiu, rusų rankraštyje 1614 m. apie valerijono šaknį pasakyta: "Šaknis tos žoles ir augalas - vertingas. Ta žolė ir šaknis turi sunkų kvapą. Kates trinasi į tą žolę... Senieji sako, kad išdžiovinus tos žolės šaknį, ji išlieka 3 metus veiksminga. Ta šaknį renka rugiapijūtėje". Tokie kūriniai dažniausiai vadinosi herbarijais ir visada buvo iliustruoti augalų piešiniais. Piešinai labai tikslūs ir natūralūs. Tokiu būdu į sias knygas prasiskverbdavo kaimyninių šalių liaudies patirtis. To pasėkoje į europinę medicininę praktiką buvo įjungta beveik visi Europos, Siurės Afrikos, Vakarų Azijos ir iš dalies Indijos vaistiniai augalai.

(Kladovaja "zdrovja" - 1985 m.)

Pavasaris

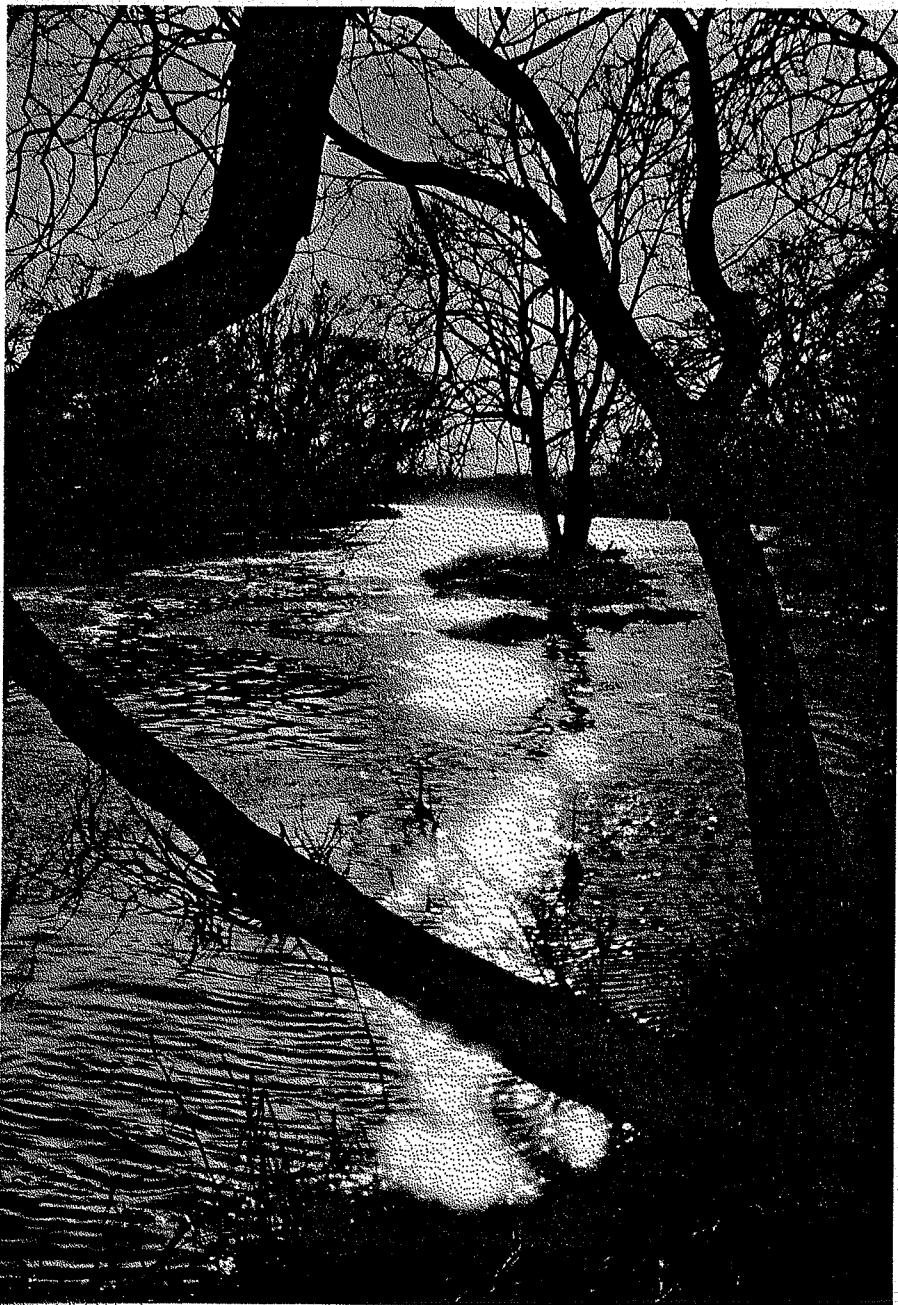

Foto: Juliaus Auglio

naujam pažinimui ir laimei.

Šviesų Velyku rytmetį pakilkime visi naujam žydejimui!

Dalia Savickaitė

Fotografija Juliaus Auglio

Kiekvieną pavasarį kažko tiki-mės - gal tas išdykės šviesus saulės spindulys suvirpina visas kūno stygas naujam skambesiui?

O gal sužavi ištikimai tévynén grižtančio paukščio giesmė? Ar gimtoji žemė kel-dama gyvenimui žolę ir mūsų mintis pakyleja virš pilkos kas-dienybės?..

Kaip ten bebūtų, kažkas mus budi-na naujam šviesiam laukimui,

Palūšė kviečia!

Sunku surasti kitą tokį Lietuvos kampelį, kurį taip mėgtų vandens kelioniu mėgėjai, kaip Palūšė. Čia išikūrės turizmo ir rekreacijos centras. Nuo 1959 metų (tada buvo įkurta turistinė bazė) čia pabuvajo keli šimtai tūkstančių turistų, nuostabi gamta visiems buvo dosni, suteikdama poilsį ir ramybę. Ežerų labirintas, pušynų gėlavas oras, istoriniai ir archeologiniai paminklai, liaudies meistrų darbai vilioja visus.

Turizmo ir rekreacijos centras pasirengę kiekviena aktyvaus poilsio mėgėjų priūmti ir aptarnauti. Jūs čia gausite naikynę, maitinimą, dalyvausite ekskursijose. Vakarais galėsite pasirinkti: pažiūrėti kino ar video filmą. Centre taip pat yra baras, biblioteka, sveikatingumo takas. O tiems, kurie trokšta išvykti į turistinius žygius, jų paslaugoms valtys, turistinio ir kultūrinio inventoriaus nuomas punktas, žvejo bilietai.

Aukštaitijos nacionalinio parko turizmo ir rekreacijos centre Palūšėje jūs gausite visą reikalingą informaciją: bukletus, maršrutų schemas, kvalifikuotą instruktoriaus konsultaciją, o jei pageidaujate, ir instruktorių kelionei. Naudokite mūsų paslaugomis!

Laukiame jūsų Palūšėje visus metus!

Mūsų adresas: Turizmo ir rekreacijos centras
4759 Palūšė, Ignalinos rajonas

23

tel. 52891, 47477, 47430.

DARBO VALANDOS

Aukštaitijos nacionalinio parko direkcija dirba:

Darbo dienomis 9.00 - 17.30

Išeiginės: šeštadienis, sekmadienis.

Interesantus priima:

Direktorius - pirmadienį - 12 - 15 val.,

Trečiadienį - 14 - 17 val.

Direktoriaus pavaduotojas - pirmadienį 12 - 15 val., penktadienį 9 - 13 val.

Turizmo ir rekreacijos centras dirba:

Darbo dienomis 8.30 - 17.30 val.

Išeiginės: šeštadienis, sekmadienis.

Registratūra dirba visą parą, pertraukos: 13.30 iki 14.30 val. ir 19.30 - 22.00.

Interesantus priima:

Vedėjas - pirmadienį 14 - 17 val. ir ketvirtadienį 9 - 13 val.

Vedėjo pavaduotojas - antradienį 9 - 13 val. ir penktadienį 14 - 16 val.

Vyr. instruktorius - trečiadienį - 9 - 13 val.

Valgyklos, baro, bufetų, ryšių skyrių, parduotuvų ir kt. darbo laikas:

Turizmo ir rekreacijos centro valgykla

Palūšėje dirba: kasdien 8 - 20 val.

Palūšės baras "Riešutas" birželis-rugpjūtis 11 - 22 val.

rugsėjis-gegužė 9 - 18 val.

Palūšės bufetas "Lūšiai" 10 - 19 val.

išeiginės: sekmadienis, pirmadienis.

Palūšės ryšių skyrius 9 - 17 val. išeiginės: šeštadienis, pirmadienis.

Kaltanėnu ryšių skyrius 9 - 18 val. išeiginės: šeštadienis, pirmadienis.

Ginučių ryšių skyrius 9 - 13 val. išeiginės: šeštadienis, pirmadienis.

Linkmenų ryšių skyrius 9 - 18 val. išeiginės: išeiginės: šeštadienis, pirmadienis.

Sen. Bitininkystės muziejus Stripeikiuose 11 - 18 val. išeiginė - pirmadienis.

TURIZMO IR REKREACIJOS CENTRAS TEIKIA ŠIAS PASLAUGAS

1. Apgyvendina 2-4 vietų kambariuose ir vasariniuose nameliuose. Nakynė kainuoja nuo 15 iki 500 tal. (parai).
2. Maitina poilsiautojus centro valgykloje už grynas pinigus.
3. Nuomoja turistinių ir sportinių inventorių.
4. Organizuoją turistinius žygius ir ekskursijas.
5. Teikia informaciją apie maršrutus, Parko lankytinas vietas, supažindina su Parko lankymo taisyklėmis.
6. Nuomoja valtis, slides, parduoda žvejybos bilietus.
7. Nuomoja valgyklos patalpas vestuvėms, pobūviams ir kitiems renginiams.
8. Priima užsakymus tortų gamybai ir kitiems konditerijos ir kulinarijos gaminiams.
9. Jūsų paslaugoms kinoteatras, diskoteka, video salė, biblioteka, baras, valgykla ir bufetas Ignalinos geležinkelio stotyje.

ANP DIREKCIJOS ATSAKINGŲ DARBUOTOJŲ TELEFONŲ SARAŠAS

Direktorius (Kazimieras Kuliesius) - 53135 arba 45947

Direktoriaus pavaduotojas (Vidas Spačys) - 45912

Direktoriaus pavaduotojas (Rimas Udras) - 45944

Ekonomistas (Stasys Vaškevičius) - 45924

TURIZMO IR REKREACIJOS CENTRAS

Vedėjas (E.Ambraziejuς) - 52891

Vedėjo pavaduotojas (J.Radzevičius) - 52891

Vyr. instruktorius (A.Umbrąžiūnas) - 47477

Registratūra - 47430

"A ŠOKDAVAM TAI MES IN TILTU"

Rytas. Bunda gamta ir aš su ja. Važiuojant dviračiu gal ir sunkiai prabusti, negu einant, bet stengiuosi. Prieš akis praplaukia tvenkiniai, laukai, miškai ir ežerų mozaika. Atvažiuoju į kaimą apsuptą girių ir ezerų, prisišlejusį prie garsiojo piliakalnio ir išgarsintą garbingos istorinės praeities. Paskutiniai šios istorijos aidai - kiekvienoje kaimo troboje iki šiol skambančios dainos: melodigos, nuosirdžios. Tas kaimas - Ginučiai. Seniau gynėsi skydu ir kalaviju nuo kalavijuociu, dabar ginasi daina ir eilėraščiai nuo "civilizuoto" pasaulio šiukšlių. Ir prisipažinsiu - buvau nugalėtas dainų nuosirdumu, sklindančiu iš paprastų kaimo žmonių, mylinčių žemę. Zemė atsilygino: daugelį apdovanojo jautria siela, kuri negali nekurti, pati uždegta gamtos grožio.

Zmonės ateina ir išeina, bet ŽMOGUS, pasilieka. Neabejoju, kad daugelį kaimo žmonių galima ivardinti ŽMOGUS. Milda Pumputienė (1929 m.gim.) viena iš tų, kuriems Ginučiai ir apskritai gamta - gimičių namai. Gimti ne tik dėl to, kad čia gimta. Gimti, nes visa gamta užgimusi ir išaugusi šių žmonių akyse ir širdyse. O tai, kas gimta, būtinai turi būti artima ir sava. Jūsų dėmesiui gerbiautos Mildos Pumputienės sukurtas eilėraštis apie gimtajį kaimą.

Gimtinė

*Ginučiai, mano mylimas kaime,
Gimtine miela ir brangi,
žaliais miškais, slėniais ir kalneliais.
Ginučiai, mano išsvajotas kaime,
Tu srovės upeliu apsiuosės,
o ežerais melsvais, lyg lino žiedeliais,
Tu tikrai esi pasipuošės.*

*Ginučiai, tavo vardas man šventas,
nes tévai ir seneliai čia gyveno,
ir visai netoli, čia, kalnely, stovi kryžiai,
tai prisiminimas tévų ir senelių mano.*

*Ginučiai, tu mano jaunystės dainom, giesmėm ir
raudomužliūliuotas,
O Ginučių kryžių kalneliai, norėčiau, kad ir
mano kūnas čia būt palaidotas.*

Milda Pumputienė, pasak jos pačios, eilėraščius ir dainas kurianti greitai: "per valandų sukuriu. Nu man kaip kadu kokia mislis, tai ir parašau". O gyvenimo kelias buvo duobetas: "Maža da buvau, kai miré tévas. Ir likam trys seserys su mama. A seniai gi, niekas nei pašalpas makeja, nei nieka. Ir namų da sava naturejam. Sunki mūsų jaunyste buva, aje gi da nebadavam, nepalaide moma niekur tarnaut". Nežiūrint to, daina ir gera nuotaika lydėjo ja visą gyvenimą: "Budava pilnas kaimas jaunima. Kas šestadienis vakaruodavam, nars i-

Foto: Petro Bilkio

neramūs laikai buva. Kaip tik vasara, taip ir vakaruodavam. Ale kas gi pirkion leis šokt, tai būdava nusišluojam tiltus kaimi per upelį ir šokam į jų. Ir muzikontai sava būdava. Visi dainuodava, dabar tai vienan balsan dainuoja..."

Ramumu ir gerumu dvelkia jos eilėraštis "Pavasaris":

*Parskrido varnėnai iš tolimų kraštų
atnešė pavasarį po savo sparnu,
o pas mus dar šalta, ir kartais dar sniega
paukštelių nubudo ir nebeužmiegia,
varnėnai nutūpę ant obels šakų
ir dairoje aplinkui: oi kaip čia smagu!*

*Cia mano gimtinė, nuostabūs laukai
žinom, kad mūs laukia Lietuvos vaikai.
Seniai jie padarė jau mum namelius,
kurie nemokėjo, praše tévelius.
Ikelkim namelį prie savo namų,
kad mūsų sveteliui būtų čia smagu.*

Tai tik eilėraščių vilnijantys žodžiai, bet perduoti dainą popieriaus lape neįmanoma, net ir surašius natas. Argi įmanoma perduoti melodijos vingrius kaspinus, kurie pajuntami tik kläusant. Kai dainavo Milda ir jos sesuo Stase, atrodė tarsi švelnios ežero bangelės skalavo krantą. Tą krantą - širdį turime kiekvienas iš mūsų, bet ar leidžiame ji skalauti mūsų senelių dainų vilnim?

*"Lietuva, brangioji Tėvyne,
senas kaimas, tai mūsų namai".*

Mildos Pumputienės dainas ir pasakojimą užraše Vytautas Juodagalvis